137-977

РУСЬКА ЧИТАЛЬНЯ,

ґвана

КСЕНОФОНТОМЪ КЛИМКОВИЧЕМЪ.

(№ I.)

ЧАЙКОВСЬКИЙ.

Романъ Є. Гребінки, въ 2 частяхъ.

Часть I.

ЛЬВІВЪ.
Зъ печатні Михайла Ф. Поремби.
1864.

ОПОВІСТКА.

Красна словесность є неперечно одінъ изъ найздібнійшихъ способівъ, до вдомашненя народнёі мови въ ті верстви, которі историчнімъ ходомъ вийшли по надъ уровень народу, а набираючись освіти відъ чужихъ, разомъ зъ нею переймали и чужий характеръ — особливе мову. Перенята зъ освітою мова стається наче рідна; свічні люде обходяться нею ві всіхъ околичностяхъ и потребахъ товариського житя, и нехтують свою рідну мову часто лишъ тому, що вона, не маючи великого письменного запасу, безъ якого въ нинішні часи образованимъ людямъ обійтися годі, не такъ здібною, не такъ поважною, якъ чужа, імъ здається.

У нашоі образованоі верстви — всякъ бачить — є любовъ до рідноі мови, и уживанє іі поміжъ свічними Русинами ві всіхъ стосункахъ житя товариського більшає зъ кождимъ днемъ очевидно,— та не кінець на тімъ. Наша мова повинна ширшати не тільки міжъ тими, въ которихъ чужинецька освіта, хотя на якийсь часъ відняла рідну мову, та не відняла ще народнёі самовіжи; вона повинна вдомовлятись помалу и въ теє товариство на нашій землі, которому историчніми судьбами вже ні руськоі мови ні руськоі народнёі самовіжи не осталося, щобъ, якъ мовлявъ, не були

Ми все чужі въ свій родині,
А чужина якъ дома въ насъ....

Щобъ теє довелось, треба доконче такихъ установъ, відъ якихъ би наша народна мова у насъ вбивалася въ силу, здібность и повагу. Объ цімъ то и думають наші патріоти, и багато де-чого у насъ робиться, щоби тій трібі догодити. Одно изъ найважнійшихъ ділъ по сёму предмету є руський народній театръ, де живе говорене слово, забавля-

№ 21
3795.

ПОВІСТІ
ЄВГЕНИЯ ГРЕБІНКИ.

ТОМЪ I.

ЧАЙКОВСЬКИЙ

Романъ зъ козацькоі старини.

Зъ московськоі мови перевівъ

Ксенофонтъ Климковичъ.

Часть I. – 2

Biblioteka
Szkoły Nauk Polskiej
w Batignolles

ЛЬВІВЪ.
Зъ печатні Михайла Ф. Порембы.
1864.

БИБЛИОТЕКА АН СССР
I 37 974
6805 Ват.

ЧАЙКОВСЬКИЙ.

РОМАНЪ ЗЪ КОЗАЦЬКОЇ СТАРИНИ,

ВЪ ДВОХЪ ЧАСТЯХЪ.

ЧАСТЬ I.

I.

Чи знаєте ви Пирятинъ?

— Пирятинъ, надъ рікою Удаємъ, повітовий городъ Полтавськоі Губернії, підъ 50°, 4′, 31″ широти; въ ёму 5,700 жителівъ, 5 церковъ, 28 вітрорихъ млинівъ и 4 ярмарки; на ті приізжають купці зъ краснимъ товаромъ изъ сусіднихъ городівъ, а зъ Дону привозять рибу — говорить зъ друкованого школярь.

— Пирятинъ знаменитий прихильностю до престола, каже письменний Украінець. Коли 1708-го року Мазепа передався Карлові XII, Пирятинці, підъ верховодствомъ хоробрихъ Свічокъ, відразили неприятеля, и не вважаючи на те, що Лохвиця, Лубни, Прилуки, и всі наоколишні городи були заняті Шведами, а не дальшъ, якъ сто верстъ, въ Ромнахъ, була головна кватиря Карла; — ні одинъ Шведъ, ні змінникъ не бувавъ у стінахъ Пирятина.

— Пирятинъ погане городеня! скликне сердито хтось-то, що случайно проіжавъ

черезъ сей городъ по шляху зъ Петербурга на Кавказъ: въ Пирятині всёго одна мурована церква зъ деревяними прибудованями безъ усякоі симетриі; вулиці широкі, пусті, болотяні, одинъ мурований дімъ, — поштова контора, а решту стидно назвати домами; на поштовій станціі Жиди, а помістъ скрипає, наче чоботи двадцятилітнёго франта; нема порядноі гостинниці!... Въ вині плаває красильне дерево дивовижніми кусками, ледве не полінами; на биллярі сідають кури...

Згода, згода зъ усіми вами, навіть зъ паномъ проізжимъ; але чи знаєте ви, що передъ кількома віками Пирятинъ бувъ собі красивий, спльний, богатий городъ въ нашій Гетьманщині? Широко и далеко роскинувсь-було по узгірю надъ Удаємъ; скрізь блестіли хрести на церквахъ міжъ ёго темними, зеленими садами, шумні були ёго базари; на нихъ голосно греміли вольниі речі, брязкали шаблюки и рябіли козацькі шапки и жупани; ляцькі купці привозили туди тонкі сукна и оксамити; ніжинський Грекъ захвалювавъ своі восточні товари: то блискавъ на сонці вістрємъ кинджала, то обертавъ довгу рушницю, оковану срібломъ; а міжъ-тимъ подальше вигривала скрипка, дзвеніли цим-

бали, и захожий Запорожець гулявъ на-вирисядки завзятущого танця, підіймаючи навкруги туманъ пилі; иноді, мовъ поломя, визначиться зъ туману ёго червоний жупанъ, иноді вигляне диявольски-страшне обличє зъ повислими вусами, зъ чорнимъ чубомъ, віючимъ на бритій голові, и впять усе щезало въ вихрі танця. Народъ плескавъ; голосний регітъ далеко роздававсь по базару.... Було весело!..

Навіть самъ Удай, говорить преданє, бувъ тоді ширший, глибший и повнійший; замість мочарівъ и болотъ, де теперъ повітові канцеляристи стріляють куликівъ та лисокъ, тоді шуміли и котились бистриі филі; Удай, кажуть, такий бувъ тоді широкий літомъ, якъ теперъ весною підчасъ повновідя, — а въ повновідє старикъ Удай красивий: вінъ воскресає вкупі зъ природою, молодішає и кипить и хлище филями въ берігъ, мовъ розгульний козакъ, — на те згодиться зо мною кождий Пирятинець.

Подія, що я роскажу, лучилась въ Пирятині годівъ тому зъ-двісті, або й триста. Городъ бувъ на правому березі Удая підъ горою. На горі тягнулись довгимъ рядомъ вітраки и видніли два невеличкі земляні засіки; тамъ день и нічъ стояли сторожеві козаки;

въ осередку города, край самого берега ріки, бувъ замокъ, — кріпость, обведена високими валами; на валу стояли гармати, завше готові привітать непрошенихъ гостей; въ кріпості ховано воєнні наряди и була церква, де лежавъ військовий скарбъ и казна; въ часъ нападівъ жителі зносили туди свої коштовності.

На супротивному березі Удая, въ дубовому гаю, стоявъ білий мурований дімъ, збудований на ляцький ладъ; сей дімъ приналежавъ лубенському полковнику Ивану. Преданє не каже, якъ було на прізвище полковникові, а називає просто Иваномъ: и ми будемо називать ёго Иваномъ. Не вважаючи на те, що Пирятинъ бувъ сотенний городъ, полковникъ Иванъ дуже любивъ ёго, и часто, покидаючи свої Лубни, проводивъ літо въ пирятинськімъ загороднімъ домі зъ молоденькою дочкою Мариною.

Одної весни полковникъ приіхавъ до Пирятина на сумовитий обрядъ, на похоронъ замкового протоєрея, отця Якова. Всі козаки любили шанобного покійного старика: неразъ бувало вінъ являвся посередъ нихъ, зъ хрестомъ въ рукахъ, на замкові стіни, и, підъ стрілами Кримцівъ и кулями Ляхівъ, словами віри загрівавъ вояківъ, перевязувавъ раненихъ,

сповідавъ умираючихъ. Всі плакали по отці-Якові, и прохали полковника, щобъ вінъ назначивъ імъ въ Пирятині священникомъ, на місце покійного, сина ёго Олексія.

Синъ отця-Якова вчився въ Києві. Післали за нимъ гонця; та й отъ приіхавъ до Пирятина поповичъ Олексій, гарний хлопець двадцятилітній.

— А! скаже догадливий читатель: гарний хлопець и молоденька дочка полковника, — треба іхъ влюбити одно въ друге и зложити романъ. — Я не видумую романа, нічого не складаю, я росказую подію, якъ самъ іі чувъ; та коли ви вже й догадались, то перечити не стану. Справді, Олексій и дочка полковника полюбилися страсно, якъ оце въ іхні літа кохаються, горячо, якъ люде, що виросли підъ строгимъ доглядомъ, и готові оддаться всею повнотою души першому потягові серця. Чимъ кріпше ви придушите порохъ, тимъ сильнішъ буде вибухъ; згадайте, що вони кохались першою любовю, и позавидуйте імъ!

Де-які шановні люде, при слові „любовъ" роблять дивну гримасу, неначе понюхали чемериці, або зачули-бъ про джуму та холеру. Я сёго не второпаю. Не вже-жъ це

изъ зависти, панство шановні люде? Чого таіти, понижати, встидаться найкращого, найвищого чувства? Хотівъ би я знати, що спосібнішъ ушляхотнити, побудити чоловіка до веледушнійшихъ, некористлившихъ поступківъ, якъ не любовъ? А де-які ставлять іі въ одинъ рядъ зъ білою горячкою; де-які не встидаються кричати въ товаристві, що люблять пуделя, рушницю, коня, морожене, а ніякъ не признаються въ любві до подібного собі чоловіка иншого полу. Чи не зопсованость наша є сёму причиною? Де-які вважають проступкомъ навіть самъ поглядъ, кинений на жінку, поглядъ повенъ тихого, обожаючого чувства, якимъ єсть дивоване красоті іі. А що ви подумали-бъ о товаристві, въ которому кождий боіться подивитись на зигарокъ або на капелюхъ свого товариша, щобъ не сказали другі: стережіться, вінъ хоче вкрасти вашъ зигарокъ, вашъ капелюхъ!...

Часъ ишовъ, а поповичъ Олексій и не думавъ о посвященю: думки ёго були далеко відъ строгого стану: душа ёго носилась по чудному морю любовноі мріі; другій думці, другому чувству не було місця; всюди вона, чарівниця, зъ своіми заворожливими чарами, томлющими трівогами и ясними надіями... Иноді, бувало, сидить

Олексій въ саду підъ черемхою, и читає Цицерона: дарма увобразня хоче перенестись на многолюдний римський Форумъ, де такъ грізно, такъ самонадійно говорить великий ораторъ. Кругомъ тепло, свіжо, стілько ніги въ весняному воздусі; черемха тихесенько покивує білими китицями свого пахущого цвіту; тисячи пчілъ, та иншихъ овадівъ, сідають, перелітують и жужать поміжъ цвіточками: за садомъ плещуться и ворчать тихі филі Удая и річній тростникъ нашептує приємну вспокійнющу думу. Чудний аккордъ великоі музики-природи! Помалу хилилася книжка зъ рукъ молодого студента, и на велеліпний громовий початокъ Цицеронової речи за дванадцять-таблиць: Fremant omnes licet, dicam quod sensio (хай дріжать всі, я скажу, що чувствую), вінъ ледве чутно одвічавъ: amor. ... и въ-слідъ за оцімъ словомъ думка ёго покидала шумний Римъ и неслась до Марини. И отъ вона, чудно-гарна, явилась супокійною, опустивши довгі рісниці; роскішне, несказанне чувство обожаня обвіває боязького хлопця: ввесь вікъ дививсь би на неі!... Отъ вона усміхнулася, отворила очи — и наче небо отворилося передъ Олексіємъ... Якъ відъ сонця, зъ огнянихъ очей падали ёму на серце

проміні жизни и восторгу... Чудне видінє!... На-разъ воно й щезло; щось-таке легонько торкнуло по лицю Олексія... Дивиться: ввесь вінъ обсипаний квітками; гвоздики, левкоі, чорнобрівці котяться зъ него на землю; старика-Цицерона прикрила повненька червона маківка; зъ-боку чутно тихий сміхъ: изъ-за плота лукаво дивиться чорноока, чорноволоса, кучерява головка молодоі циганочки, Марининоі служниці, кланяється и щезає, звучнимъ голосомъ проспівуючи знакому пісню:

Барвіночку зелененький,
Стелися низенько,
А ти, милий, чорнобрівний,
Присунься близенько!...

Майже кождого вечера, коли тихішавъ шумъ въ околицяхъ Пирятина, и ясний місяць, виходячи на темно-синє небо, дивився въ Удай, тихо перепливавъ човенець передъ домомъ полковника, а на ёму хтось співавъ пісні; голосъ співця томний, страсний, звучавъ, переливався, будивъ далеке ехо, и щезавъ помалу, завмираючи въ далечині.

— Не зле співає чоловікъ! - скаже бувало полковникъ, покурюючи на рундуці люльку.

— Такъ-собі!-одвічає Марина, спаленівши по уха, а міжъ-тимъ, прихилившися до

точеного стовпка на рундуці, бажно слухає знакомі звуки; слёзи восторгу блискають въ очахъ її, и вона завидує місяцеві, що вінъ зъ-висока може дивитися на співця и ласкати ёго своіми промінями. — Чому я не звіздочка, думала Марина, коли падуща зірка котилася въ ту пору по небу: — я-бъ злетіла до него зъ-висока, горючи и сияючи любовю; я-бъ розсипалась передъ нимъ яркими искрами и освітила дорогу моєму козакові ненаглядному; ёго очи засвітились би моімъ огнемъ — и вмерти було-бъ весело...

— Розспівалися Пирятинці въ сегоднішню весну; всіхъ пісень и не переслухаєшъ; пора спати! каже, бувало, полковникъ.

Марина йшла въ свою світлицю, отворяла вікно. Одалеки ледве чутно розлягалися звуки пісні; зъ послідніми відголосками її зливалась горяча молитва бідноі дівчини про Олексія; пісні змовкали, — але довго ще Марина стояла на колінахъ передъ образомъ Матери-Божоі, вкрашенимъ квітчаними вінками, и молилася, й плакала, сама не знаючи чого.

BIBLIOTEKA

II.

Міркуючи по теперішніхъ образованихъ, милихъ, привітливихъ полковникахъ, не можна зложити собі навіть приблизющого понятя о полковнику украіньскімъ зъ часівъ Гетьманщини. Въ ёму гуртувалася власть веєнна и обивательська цілоі области; вінъ бувъ и воєнний начальникъ и судя, и управець; вінъ безграничне, безодповідне розпоряжався въ своімъ полку. Правда, що право житя и смерти було закономъ віддане гетьманові; але нерідко полковники шарпали се право и навіть самовільне тратили проступниківъ. Хто смівъ жалуватись на полковника? — Одягнені въ срібло и золото, оздоблені клейнодами, знаками своеі власти, окружені многолічною збройною дружиною, зъ азіятською пишностю являлись вони передъ народомъ — и городи и села хилялись, вважаючи іхъ воєнні доблесті и трепе-

таючи передъ іхъ властю. Въ народі воёвничому, полудикому, инакше и бути не могло.

Не такъ-то давно одинъ якийсь князь діставъ по батькові, вельможі зъ катерининихъ часівъ, дідицтво въ далекій провинціі, и приіхавъ туди жити. Мені трапилось, проіздомъ черезъ ту провинцію, бути въ товаристві поміщиківъ, сусідівъ князя, и я спитавъ іхъ, чи вони раді зъ нового сусіда?

— Нічого, каже одинъ: — та якби ви побачили, що се за чоловікъ: маленький, невидний: у насъ въ полку остатній зъ лівого крила бувъ показнійший: словно, якъ який писарь: грішно и назвати: ваше снятельство!

— Ніякої поваги, сказавъ другий: — я прийшовъ-було до него, оттакъ, знаєте, зъ ушанованємъ, ще й зъ-дури дворяньский мундиръ натягнувъ и дворяньский медаликъ привісивъ; думаю: отъ тутъ-то вийде въ орденахъ, въ стяжкахъ що и доброго слова зо мною заговорити не схоче. Самому смішно, якъ нагадаю! Вийшовъ вінъ, ласкаві панове, до мене, та и не вийшовъ, а вибігъ — очамъ не вірю: въ сіренькій свитиночці, молоде хлопя, радъ, каже, що маю честь познакомиться, и садить мене на диванъ, и руку стискає, буцімъ прошець який; вірите, мені за него було

встидно... Ні, вже, думаю, другий разъ не зловишъ; коли случиться, то и самъ вийду въ свиті. Шкода було мундиръ надягати . . . ій-богу!

— Та чи стоіть объ німъ говорити! перебивъ третій: — вінъ чоловікъ безъ всякоі політики, іздить на поле та и самъ доглядає роботи, зъ ранку до вечера розмовляє зъ мужиками, якъ простий чоловікъ. Чи се-бъ то княже діло?... Бачу, въ Петербурзі бувъ вінъ послідпёю спицею въ колясці, житя не було, такъ и приіхавъ сюди. Дає-жъ Богъ такимъ людямъ и богацтво и високі степені!...

И багато ще подібнихъ речей говорили о молодімъ князі, чоловіці зъ прекрасною душею и визначнімъ европейськимъ образованємъ.

Згодитесь після оцего, що суровость, важность и недоступность украінського полковника въ XVI-му столітю були розумною конечностю.

Пишні, грізні, сурові були полковники, але грознійший и суровійший відъ усіхъ межи ними бувъ полковникъ лубенський Иванъ. Въ молодості вінъ славився міжъ козаками упрямствомъ характера и бішеною відвагою въ битвахъ, що тоді вважалось найбільшою цнотою а въ-після и придбало ёму полковничу годность. Покійну жінку свою вінъ любивъ, и на-

віть дуже любивъ, але вважаючи за́ непристойне доброму козакові показувати яке-небудь чувство, особливе до жінки, вінъ обходивсь зъ нею сурово, деспотичне. „Баба сміте!“ часто повторявъ полковникъ: „ні сили, ні характера. Коли-бъ ня світі самі баби, давно би іхъ усіхъ перебили Татаре. На що вже бувъ гетьманъ Сагайдачний, добра голова! а промінявъ жінку на тютюнъ и люльку, та ще и пісню зложивъ:

Мені зъ жінкою не возиться,
А тютюнъ та люлька
Козаку въ дорозі
Знадобиться!...“

Въ кримському поході полковникъ занедужавъ-було на лихоманку. Ёму радили не їсти риби, відъ-того, що лихоманка не любить риби. „Отъ и добре!“ каже полковникъ, „стану я вважати на бабські прибаги! Лихоманка баба а я, славити Бога, козакъ.“ И три роки злюща лихоманка товкла полковника, и три роки постоянно вінъ ївъ рибу и раки: „побачимо,“ мовлявъ, „чия возьме?“ И справді, навдивовижу всёго полку, на четвертий рікъ лихоманка покинула упрямого хорого.

Не дивно, що покійна полковниця, не вважаючи на богаті парчеві одежи, соболёві

караблики и дияментові намиста, якими щодро обдаровувавъ її чоловікъ, все тужила, сумувала, сохла и въ молодості вмерла, оставляючи маленькою дочку Марину.

Вмираючи, вона гірко плакала и просила мужа любити и краще обходитися зъ дочкою... „Ти ніколи ні въ чімъ не віривъ мені,“ говорила вона — „мою болізнь ти називавъ прибагами, мої горячі слёзи водою, зъ которої жаденъ Німець не вигонить ні каплі горілки. . . Ти сміявся зъ моєї слабости, и — отъ я вмираю, рано вмираю, покидаю дочку сиротою, все черезъ тебе. Нехай Богъ тебе простить! Ти робивъ своє діло ти, бувъ мені голова по закону божому; не твоя вина, що ти не розумівъ мене. Не доведи жъ до сёго дочки; будь їй батькомъ и матірю, чуєшъ, Иване? Жінка слаба, часто одинъ поглядъ убива її...“

Полковникъ бувъ зрушений; вже очистюща слёза покаяня навернулась-було на очахъ ёго; але нагадавши, що вінъ козакъ, полковникъ перемігъ себе, пролигнувъ непрошену гостю, здихнувъ — и на похороні жінки люто упився.

Відъ жінчиної смерти полковникъ зробився ще понурішъ и тайна задумчивость примішалася въ ёго характеръ; вінъ запивавъ

внутрішній неспокій виномъ, и майже кождий день вечеромъ бувавъ у такімъ стані, якъ-буцімъ то що-лишъ вернувся зъ похорону покійниці жінки. Ранками вінъ часто ласкавъ Марину, але приходячи въ хміль, заразъ віддалявъ іі, мовлячи: „Иди собі, дочко, въ свою світлицю; въ мене підуть своі козацькі діла; не пристало тобі іхъ слухати; ти така, якъ твоя ... царство ій небеснеє! Иди жъ, не бійся, не росплачусь!...“

Полковникъ посилавъ за кобзаремъ, и пивъ, и слухавъ ёго пісні, и кидавъ ёму дрібні гроші, коли пісня приходила до-сподоби, або ковтавъ ёго пальцемъ по лобу, приговорюючи: „брешешъ, божий-чоловіче, не такъ! ти пяний и не виспався!...“

А иноді вінъ потішався Герцикомъ.

Герцикъ бувъ у полковника щось ніби блазенъ, ніби приятель; ёго біография не многоскладна. Колись-то козаки розграбили и спалили якесь польське містечко; що могло горіти — згоріло, що могло втікати — порозбігалось. Полковникъ Иванъ, розкуривши головнею зъ пожару люльку, сівъ на бочілку и зачавъ судити плінниківъ. Привели хлопя, роківъ ёму зъ-шіснадцять, зъ бистрими, сивими очима и гладко обстриженою головою.

— Ти Жидъ? спитавъ полковникъ.

— Ні, я Німець, одвітивъ хлопець.

— Брешешъ! ти говоришъ якъ Жидъ, дивишся якъ Жидъ, а голову обстригъ, щобъ одурити мене. Хлопці! возьміть ёго на допроси, покіль не признається, що вінъ Жидъ— та и повісьте.

— Ій-богу я Німець, заізжий Німець, я не воювавъ зъ вами, я люблю васъ.

— Спасибі за любовъ. Такъ повісьте ёго не допрошуючи.

Хлопець упавъ полковникові въ ноги, благавъ пощади, обіцявъ служити ёму вірно до гробу, и заявивъ, що вінъ знає всякі науки, навіть зигарки робить.

— Побачимо, сказавъ полковникъ, виймаючи зъ кешені зигарокъ, въ виді великого яйця: — отъ оця штука вже третій день якъ станула — и ні зъ місця; я й трусивъ ii, и дувъ въ середину — нічого не помагає, а штука дорога, ваша, німецька. Коли поправишъ заразъ — такъ тобі жити на світі, а не поправишъ — не сердись... Зачинай!

Хлопець, дріжачи відъ страху, присівъ на землю, и зъ жахомъ отворивъ зигарокъ. Але чимъ-більшъ розсмотрювавъ ёго внутро, тимъ стававсь супокійнішъ. Полковникъ не встигъ

осудити зъ-десятокъ плінниківъ, якъ Німець, усміхаючись, подавъ ёму зигарокъ.

— Добре, сказавъ полковникъ, прислухуючись радо звучному ходові маятинка: — добре! А якъ зовуть тебе?

— Герцикъ!

— Хлопці, дайте Герцикові жупанъ и шапку; вінъ поіде зъ нами.

Зъ-того часу Герцикъ оставсь при особі полковника, увеселявъ ёго всілякими штуками, робивъ транспаренти, ракети и огняні колеса, а головне — строівъ дивовижній зигарокъ. У всімъ лубенськімъ полку знали такъ званий ходячий образъ; на образі бувъ намалёваний млинъ, справдешній вітровий млинъ, въ якихъ православні муку мелють, тілько оцей не моловъ муки, а перемелювавъ старихъ бабъ на молодихъ. Справді!... День и нічъ хиталось на цёму млині паперяні крила, и въ одні двері входили старі-престарезні баби, поганіпрепоганющі — кожда хочъ на лікъ відъ лихоманки, а въ другі виходили зъ млина молоді молодички и дівчата, гарненькі, чорнобрівi, повногруді, зъ такими ямочками на щочкахъ, що розцілувати хочеться... Яка шкода, що теперъ перемерли вже люде, що виділи цей хо-

дячий образъ: вони-бъ розказали про ёго лучше мене!

Та ще бувъ у полковника Ивана вірний слуга, Гадюка; вічно безъ шапки, босий, нечесаний, зъ немитими руками, зъ нечоловічими ніхтями на рукахъ. На війні вінъ завше бувъ за полковникомъ зъ величезною палицею на плечу, и зъ пляшкою въ рукахъ. Въ мирний часъ спавъ, якъ звірюка, звинувшись въ клубокъ, на помості, коло порога полковничоі спальні, и варивъ полковникові істи.

Про силу Гадюки до-сіхъ-поръ ходять помовки межи простолюдинами въ Пирятині. Одинъ тілько Гадюка мігъ безнаказно говорити полковникові гірку правду, перечився зъ нимъ и навіть грубянивъ, якъ рівному. Якось полковникъ нагадавъ Гадюці, що вінъ слуга, и велівъ мовчати. Гадюка понуривъ голову, блиснувъ съ-підлібя очима и замовчавъ; а нічю пішовъ до млина, стащивъ величезний жорновий камінь, принісь ёго и заваливъ двері полковничоі спальні. Въ-ранці полковникъ хоче вийти — неможъ, не пускає камінь.

— Це твоі штуки? спитавъ изъ-за дверей полковникъ.

— Моі, холоднокрівно одвчіавъ Гадюка.

— Відвали камінь.

— Ти, пане, старший відъ мене, сильнішщий відъ мене; тобі оце лекше зробити.

— Та я не можу.

— А мені не хочеться. — И сказавши теє, Гадюка вийшовъ зъ кімнати. Покликали чоловіка-десять козаківъ, и на-силу вони відважили відъ дверей камінь. Полковникъ вийшовъ, подививсь на камінь, похитавъ головою, усміхнувся, и покликавши Гадюку, давъ ёму великий кухоль горілки.

III.

— Гадюко! Гадюко! Гадюко!..

— Чого, пане полковнику?

— Чого? Що ти не обзиваєшся? уха заложило, чи що?

— Хиба заложить відъ твого крику. Що такъ пильно?

— А що діється на дворі?

— Те що й діялось.

— Добре. Дощу нема?

— Відки ёму взяться?

— Не говори такъ: люде скажуть, дурень Гадюка! дощеві є відкіля взяться, зъ неба возьметься, коли схоче.

— Хиба коли Богъ дасть; а дощеві що за воля!..

— Правда — коли Богъ дасть, ти правду сказавъ.

— Коли-бъ я сказавъ по-твоєму, люде сказали би: дурень Гадюка!..

— Може й такъ. А довго я спавъ?..

— Майже зъ-півъ дня; лягъ заразъ після обіду, о теперъ вже вечіръ недалеко.

— О-го! пора полуднувати! Вари полуденокъ.

— Вари полуденокъ! Проспавъ полуденокъ, та й хоче полуднувати; теперъ далі вечеряти пора! ворчавъ Гадюка, виходячи зъ панськоі спальні.

— Шкода! говоривъ самъ собі полковникъ: — хиба вечеряти прийдеться пізніще? пропавъ день; всёму виненъ сотникъ...

Полковникъ дуже любивъ здоровий борщъ зъ рибою. Для насъ, привиклихъ до легкихъ стравъ французькоі кухні, здоровий борщъ покажеться баснею, якъ Гостомислъ або голова Медузи старожитнихъ; многі не повірять истности здорового борщу; але й теперъ ще є старики, которі памятають цю страву, що була ласощами, утіхою завзятущихъ гулякъ-гастрономівъ, чванившихся своєю желізною натурою. Цей борщъ зачавъ приготовляти Гадюка на полуденокъ таки въ спальні полковника.

Вінъ узявъ живого коропа, и безъ помочи ножа, власними ніхтями очистивъ ёго и здіймивъ луску на несказанне вдовольство

полковника, который дивлячись на цю операцію, разівъ зъ-кілька повторявъ: „славно, Гадюко! якъ вовкъ порається! добрі ніхті! такъ ёго! по-походному...“ Обчистивши коропа, Гадюка поклавъ ёго въ мідяний нецінований кітликъ, вливъ тамъ бутильку міцного оцту, давъ жменю зернатого перцю, соли, скілька цибуль и накривъ кітликъ щільно покришкою, потімъ принісъ горнильце, роботу хитрого Німця Герцика, запаливъ горілку и поставивъ надъ нею кітликъ. Поки ця снадоба шипіла, кипіла и варилась передъ очима полковника, Гадюка стоявъ мовчки коло дверей.

— Чудний буде борщъ! сказавъ полковникъ, нюхаючи часами пару, що вилітала тонкою струєю зъ-підъ покришки.

— Лучшого зварити не вдамо.

— И не треба!... чи досить тамъ соли?

— Еге! тобі, пане, хочеться соленого після ранішнёго перепою?

— Що за перепій! Такъ тілько, злость прогнавъ ківшикомъ другимъ-третімъ; проклятущий сотникъ, не можъ и згадать!... Дай мені кухоль настойки. Здумавъ у мене віднімати добро!..

— Господи, твоя воля! які часи настали! Бувало сотники кланялись добромъ

полковникамъ, якъ и слідує по старшині...

— Не ти-бъ говоривъ, не я би слухавъ... Прийшовъ и кланяється, принісъ турецький пистоль, — ну, оце добре, чому-бъ мені не принести хороший пистоль? Я взявъ пистоль, и говорю зъ сотникомъ якъ зъ чоловікомъ: спасибі, що тямишъ службу; ми тебе незабудемо и пожалуємо; дістань и другий, коли трапиться, підъ пару оцёму. А вінъ ще низче кланяється, та й заговоривъ зо мною якъ зъ Жидомъ. — Ваша, каже, земля ввійшла въ мою клиномъ, такъ я прийшовъ просити: продайте мені той клинъ. Чуєшъ, Гадюко?

— Чую, пане!..

— Я бачу, що сотникъ кругомъ дурень, взявъ ёго за ковніръ, вивівъ на фортечній валъ и питаю: „А де сонце сходить?“ — Тамъ, одвічає сотникъ. — „А заходить?“ — Онъ-тамъ, сказавъ вінъ. — „Такъ знай же, пане сотнику, що и сходить и заходить сонце на землі полковника, се-бъ то, на моій землі, розумієшъ? а ти, поганий оваде, посягаєшъ на мою славу, хочешъ відтягати въ мене землю? Хлопці, нагаёкъ!...“ Прийшли хлопці зъ нагайками; сотникъ бачить, що не жарти,—

повалився въ ноги; я, каже, и свою землю віддамъ: помилуйте... Мені стало жаль дурня; я плюнувъ на ёго и пішовъ до дому, та насилу запивъ злость. Такий дурень!..

— Дурень, пане! правду люде кажуть: дурнівъ ні орють, ні сіють самі родяться.

— Самі!... А що борщъ?

— Готовий.

— Ехъ! яка штука! въ роті огнемъ палить, говоривъ полковникъ, кушаючи ложкою зъ казанця борщъ: — козацька страва! въ горлі наче віникомъ мете; здоровий борщъ!.. я думаю, коняка не зъість оцёго борщу?

— Я думаю, пукне.

— Именно пукне! Одинъ чоловікъ здоровішає відъ ёго, на те вінъ чоловікъ, всёму голова.

— И чоловікъ не всякий. Доброму козаку, лицарю, воно здорово, а Німець умре.

— Атже-жъ не візьме ёго нечиста! хиба поздоровіє.

— Ні, не видержить, пропаде Німець.

— Докажу, що не пропаде. Покличъ сюди Герцика. Побачимо, пропаде чи ні.

— Послухай, сказавъ полковникъ Иванъ входячому Герцикові, — у насъ є суперечка: я імъ свій коханий борщъ, и кажу, що вінъ

дуже здоровъ, а Гадюка твердить, буцімъ тілько для мене здоровъ, а ти, на-прикладъ, пропадешъ, коли ёго покушаєшъ. Бери ложку, та іжъ. Побачимо, чия правда.

Герцикъ пролигнувъ скілька капель борщу, и лице ёго судорожно скривилось, слёзи градомъ потекли по лицю.

— Що-жъ ти не ішъ? спитавъ полковникъ.

— Заложуся, по третій ложці вінъ віддасть Богові душу, холоднокрівно замітивъ Гадюка.

— Я не можу: се нечоловіча страва, сказавъ Герцикъ.

— Що жъ я, собака, чи що?...

— Відъ сёго и собака околіє.

— Такъ я пуще собаки?

— Боже мене борони, щобъ я теє думавъ! Се страва лицарська, геройська, така важна, — а я що за важний чоловікъ... Я просто смітє.

— Не твоє діло міркувати; іжъ, коли велять! говоривъ полковникъ, схвативши лівою рукою Герцика за шию, а правою підносячи ёму до рота ложку здорового борщу.

— Не можу, вельможний пане! умру!

— Оце я и знати хочу, чи вмрешъ ти, чи ні. Іжъ!

— Послухайте, пане! въ мене є велика тайна; я саме-тілько ишовъ сказати вамъ її; позвольте сказати, я вамъ добра бажаю, все думаю, що-бъ таке пожиточне зробити; ви мій збавець... ви...

— Іжъ, а після роскажешъ.

— Умру я відъ сеї сумішки, и ви нічого не довідаєтесь, а тутъ и ваша честь и всё, и всё...

— Ну, говори вражий сину, тільки скорішъ. . .

Герцикъ въ-півголоса зачавъ щось шептати полковникові, который, блідніючи слухавъ ёго, и закричавъ: „коли ти брешешъ — смертю поплатишся!...“

— Моя голова въ вашихъ рукахъ; нащо мені брехати!

— Підемъ швидче, Гадюко, сказавъ полковникъ: — та візьми зъ собою кріпку верівку. Веди, Німче!..

IV.

Та вже жъ тая слава
По всімъ світі стала,
Що дівчина козаченька
Серденькомъ назвала.
Українська народня піеня.

Тихо сідало сонце, запаляючи западній край неба; въ голубій вишині жаріли дві-три хмариночки, переливаючись золотомъ и пурпуромъ; тіні довжали, витягувались по землі, кожний пливучий листокъ на Удаі, стебельце водяної травки або шувару, кожна филя и бризка горіли, прозрячили, просвічували, таяли въ золоті. Въ пирятинському замку благовістували на вечерню; чистий, срібляний звукъ дзвона далеко звучавъ, розливався въ теплому, сухому воздусі, и переходячи поступенно въ одголосокъ майже-неуловний для слуху, завмиравъ, покіль друга погоя звуку не зміняла ёго. Въ сю пору, молодий чоловікъ, у синёму жу-

пані, бистро пропливъ по Удаю на легонькому човенці до острівця, що лежавъ межи замкомъ и полковничимъ домомъ.

Кругомъ острова зеленою стіною стоявъ високий тростинникъ; дальше на мокрому березі росли кучеряві корчі лозини; ще дальше, на суходолі, десятки зо-два розвісистихъ плакущихъ вербъ; поміжъ ними калиновий и бузиновий гущавникъ, перевитий, перепутаний хмелемъ и верескомъ. Дико, глушъ, тільки дрозди виводять тамъ дітей на високихъ вербахъ, та въ лозахъ повзають гадюки; але поміжъ корчами є тамъ вузенька стежечка; ледве прикметно вється вона поузъ коріня деревъ, хоть часто довгі плетні хмелю, падаючи зеленимн каскадами зъ деревъ, здається, на-правду заслоняють путь, але вони підорвані вънизу легко розступаються и дають дорогу; инше діло по бокахъ стежки: тамъ вони спуталися такою кріпкою стіною, що ні пройти ні пролізти.

Козакъ, підпливаючи до острівця, оглянувся на-вкруги, замахнувъ весломъ, и човенець, шумячи, спрятався въ тростинникъ, тільки дріжачі тоненькі вершечки ёго, розхиляючись на боки, показували слідъ, де пливъ човенець. Козакъ привязавъ човенець до лозового корча,

вискочивъ на берігъ, и бистро пішовъ по стежечці; стежечка кінчилась коло кореня грубоі верби, которої віти, перевиті хмелемъ, схилившись до-землі, творили кругомъ грубу, густу стіну, неначе тінникъ.

— Іі нема ще! прошептавъ козакъ, обійшовши докола верби, приперъ до дерева рушницю, сівъ на зломаний пень и заспівавъ:

Вийди, дівчино, вийди, рибчино,
За гай по корови,
Нехай же я подивлюся
На ті чорні брови.

Козакъ, вкінчивши пісню, ставъ наслухувати. На-разъ вінъ здрігнувъ, бистро розхиливъ віти, и радішно подививсь на стежечку. Тамъ нічого не було, тільки якась жовтогруда пташка пресердешно теребила носисомъ китичку непристиглихъ калиновихъ ягідъ и шелестіла листями. „Дурна птаха!“ проворкнувъ козакъ: „и поклички не має, а шумить, наче-бъ то що гідне.“ Зітхнувъ и впять заспівавъ иншої пісні:

Ой ти, дівчино, гордая та пишна,
Чомъ ти зъ-вечора до мене не вийшла?!

— Не правда, не правда!... промовила въ-півголоса молода дівчина, жваво підбігаючи

до козака: — я и не горда и не пишна, а люблю тебе, мій милий Олексію!

— Марино моя! говоривъ Олексій, обіймаючи дівчину: — я изсохъ не бачучи тебе; легко сказати три-дні!...

— А мені, думаєшъ, лекше?... чого я не передумала въ оці три-дні!... Батько такий сердитий, все ворчить!... Изъ світлиці не вирвусь, все глядить за мною... Та чого ёму відъ мене хочеться?...

— А може ти сама не хотіла вирватьcя?... Отъ, ти вже й плачешъ, моя рибонько!... Перестань бо, а ні — то й я заплачу; не пристало мужикові плакати, а заплачу, не видержу, дивлячись на тебе!...

— Я не плачу, говорила Марина, втирэючи слёзи: — а такъ серце заболіло, що ти мені не віришъ; самі слёзи покотились... Гріхъ тобі, Олексію! Коли-бъ не хотіла, чого жъ прийшла-бъ сёгодня?... Наша дівоча честь те, що ваша ясна шабля: хухни — помрачіє, а я играю честю... Въ очахъ потемніє, якъ подумаю, що я роблю?... Хай зуздрить мене хто-небудь, пропала я!... Отъ, скажуть, полковникова дочка, и те и друге, таке сплетуть, що не тільки вимовити, але й подумать страшно!

— Такъ ти боішся любити мене?

Я?... Олексію! чи ти отсе говоришъ? чимъ страшнішъ, тимъ солодше мені!... Мій милий! ти не повіришъ, якъ дріжу я вся, коли одна-одинісенька скочу въ човенець и пливу до острова!... Хай би спитавъ мене батенько, або й побачивъ хто-небудь зъ ёго людей — пропала я!... Ну, щожъ? думаю; пропаду — такъ пропаду, знаю за кого пропаду... Пропаду не за не́люба; вміло серце полюбити, зуміє и витерпіти; уміла слухати твоі речі, зумію вислухати и лайку и проклятя; стануть бити мене, згадаю твоі обнятя, и мені буде весело... Я козачка. Олексієчку! умру а любитиму тебе. Не жити квіточці безъ сонця, а ти моє сонечко, ти моя жизнь, мій милий!...

— Вірю, вірю, моя ластівочко, говоривъ Олексій, цілуючи Марину. И довго мовчали вони, притулившись одно до одного.

— А добре, коли-бъ я була ластівочкою, сказала усміхаючись Марина: — весело було-бъ мені!... тільки щобъ и ти бувъ ластівочкою. — Якъ би ми літали високо, високо... сіли-бъ віддихати на хмарочку, подивились би відтіля на землю, на сади, на села, на людей; я сказала-бъ: дивіться, люде, отъ я, отъ де, я люблю Олексія; и полетіла-бъ відъ нихъ,

— нехай сердяться... Ми носились би надъ Удаємъ, купалися-бъ у воздусі, обнімались би крилоньками и цілий день щебемали-бъ про любовъ свою!... Чи не правда?

— Богъ знає, що тобі приходить у голову!... Слухаєшъ тебе — буцімъ чудний сонъ бачишъ.

— А знаєшъ, що емні снилося!

— Що тобі снилось?

— Снилось... страшно росказувать... ну, та я пригорнусь до тебе кріпше — и не буде страшно. Бачишъ, оці дні я не видала тебе, сильно тужила по тобі, а вчора думала довго, довго...

— О кімъ?

— Ще й питає!... Думала довго и заснула; не тямлю, якъ и заснула, и видиться мені, що ми зъ тобою риби: ти такий хорошенький окунець, увесь у сріблі такъ и блищить, пірочка въ тебе червоні, очи чорні, такі якъ и теперъ, и такъ гарно дивляться, — а я, видиться, пліточка. Намъ було весело, дуже весело; ми плавали въ якімся великімъ озері; вода въ ёму чиста, ясна, тепла; дно усипане білимъ пісочкомъ; по пісочку лежать раковини всілякого цвіту, неначе квітки на полі; підля берегівъ ростуть трави, мовъ ліси

зеленіють підъ водою, а риби навкруги багато-багато: плещеться, грає, бігає въ заводи... Дрібна верховідка зібралась въ короводи и гуляє-собі черідками; карасі грають въ дураки; ёрші перекецкаються черезъ голову; коропъ росказує казки; пискорі вдирають присюди, саме якъ писарі полковоі канцеляриі, а ракъ, моргаючи вусами, до-стотку якъ пирятинський сотникъ, крає зъ листочка якусь сукню... всіхъ чудесъ не нагадаю.... Отъ ми гуляли, гуляли зъ тобою, звивались, плескались и поплили відпочинути до берега въ траву; припливаємо до трави, а вона густо зрослась, перепуталась, якъ оцей хміль; ми стали пробираться, чимъ дальше, все темнішъ, темнішъ... Мені стало страшно: що то буде тамъ? подумала я, и — якъ-разъ передъ нами величезна голова сума, челюсть отворена, оскалені зуби, вуси страшно підняті, дивлюсь — се батько!... Отъ вінъ; тутъ дивись... це... сумъ... охъ! батько!... И Марина, затрепетавши, судорожно протягнула дріжачі руки икъ верболвимъ вітамъ. Олексій глянувъ: о два кроки грізно дивиться на нихъ зъ-міжъ гіля обличе полковника...

V.

Что прошло, то будетъ мило.
А. Пушкинъ.

Хто зъ насъ не памятає свого дітинства, чудного віку, коли видимий світъ у-перший разъ відкриваєтьcя передъ чоловікомъ, ще непересиченимъ жизню, ще не зажуренимъ прозаічніми стосунками биту? Малому світъ-божий — прекрасний хоромъ, въ которімъ вінъ бенкетує, принаджуваний що-день новими, розмаітими красотами природи; ёго радує и перший весняний листокъ на дереві, и легка хмарка, летяча по небу, и синя квітка, пахуча въ свіжій, росистій зелені, и пісня жаворонка въ чистому полі, и барвиста дуга на сивому тлі тучи, и оповіданя старушки-няньки о Зміі-Гориничі, чудній королевні-красавиці и лихихъ чарівникахъ! серце вірує въ усі чудеса безъумовно, не призиваючи въ помічъ холодного ума; вражіня живі, незагладні. И довго ще потімъ,

коли чоловікъ, виведений роками и околичностями на сумовите поле жизни, стається покутникомъ, зъ кождимъ днемъ розвалюючи свої мрії, розбиваючи найкрасчі надії, вінъ часто обзирається на минувше, и згадки дітинства, тихі, ясні, неначе легкі сновидіня, вколисують ёго въ дні страданій, которимъ вінъ, гордий, ділаючий по власному розуму, майже завсіди самъ буває причиною!

Памятаю й досі оповіданя доброго діда-баштанника; жоденъ романъ, жодна повість нашихъ знаменитостей на мене теперъ не роблять такого скутку. Бувало вчитель розсерлиться на мене не жартомъ за мої питаня, непричкомъ такі: якъ мігъ дімъ сякий або такий перерваться? а дімъ сякий або такий ввійти въ славу?

— Не розумуй, одвічавъ учитель.

— Таже доми не рушаються: якъ же дімъ ввійшовъ въ славу? отъ тутъ написано.

— Будешъ багато знати, то скоро постарієшся. Учись завдану сторонку; виростешъ, самъ дізнаєшся.

Скаже голосно, розсердиться, покличе двітри покоївки та й иде въ гай ботанізувати — рвати квітки.

Учитель завше любивъ займаться ботанікою, коли нікого не було дома. Тутъ мені була своя воля: ледве вінъ у гай, я вже и въ степу, сижу передъ будкою баштанника и слухаю ёго оповіданя.

Дідові було більше якъ сто літъ, — и чого не знавъ вінъ, чого не росказувавъ!... и про Шведівъ, и про Татаръ, и про Запорожцівъ... И сонце бувало зайде, и яркі зірочки де-не-де заблимають на синімъ небі и роса стане сідати на широкі листи гарбузівъ и динь, а дідъ все росказує... Прибіжишъ до-дому — цілу нічъ сняться рижі Шведи на кучерявихъ коняхъ, Ляхи, заковані въ сталь відъ голови до пятъ, Татаре, низенькі, чорні, плечисті, вузкоокі, стоять рядомъ, наставили списи, якъ іжакъ шпильки. Отъ скачуть Запорожці, червоні наче поломя, віють чуби, шумлять бунчуки и хоруговки, передъ ними Дорошенко, вуси въ півъ-аршина, на плечу тяжка булава. Вдарили: брязкъ, зойкъ... проснешся — и радъ, и жаль тобі чудного сну!...

Але більше всёго осталося въ памяті оповіданє діда про охоту,—не про охоту на бекаси, не про охоту на заяці або вовки, ні, то була особлива охота; про ii майже такъ оповідавъ баштанникъ:

— Не веселі теперъ часи, справді, невеселі: якось стало и холодніше и скучніше; отъ відъ очаківськоі зими, якъ Москалі принесли зъ собою снігъ та морози, то й досі не виведуться: мабуть сподобалось; та й сонце щось світить не по-давнёму: стане вечеріти, такъ хочъ кожухъ надягай. А потіхи теперішні, соромъ сказати, галушки та горілка — бабські потіхи; нема характерства, зовсімъ нема. Въ-давнину, ще зъ-за моеі намяти, які бували веснами охоти... Дурні! скаже хто-небудь, охотяться весною; дурні, и я скажу, а то все-таки охотились и не були дурні. Охота охоті не рівна.

Якъ люде бувало пообсіваються въ полі, зовсімъ обсіються, и гречки посіють, а косити ще рано, тутъ и піде гульня: парубки одягнуься гарненько, вийдуть після обіда на вигінъ, ляжуть на зеленій травиці на спину и дивлячись на небо, курять люльки та співають пісні; або, обернувшись спиною на-верхъ, курять люльки и розказують щонебудь; вечеромъ, звісно, прийдуть дівчата и піде инша веселость.

Отъ-такъ иноді лежать парубки, та говорять міжъ собою, що вже досить лежали, набрались сили, та не знають куди дівати; а

тутъ де-не возьметься який-небудь изъ Запорожа характерникъ, виросте передъ ними буцімъ изъ землі, та й стане насміваться: „отъ, каже, де лежать гречкосіі; видко, ні одноі козацькоі души нема, а все кабани годовані“, та й ще не мало де-чого доганного...

— Та що-жъ то за характерникъ бувавъ, дідусю?

— Характерникъ бувавъ чоловікъ дуже розумний, и знавъ всяку всячину; ёго и куля не брала и шабля не рубала: въ ёго на все було средство и спосібъ, на все добре слово и пожитокъ. Характерники знали всі броди и плави по Дніпрі и иншихъ річкахъ; характерникъ зъ води виводивъ сухого а зъ огню мокрого; въ нихъ була лицарська совість и добряча душа; Жида та иншу погань били, грабили, палили, а церкви не забували. Отъ що були характерники.

Хлопці бувало розсердяться на характерника за насмішки, встануть и захотять ёго порядкомъ попобити.

Тоді характерникъ скаже: — Ладно, хлопці; отъ такъ! не говори козакові гидного слова. Стрівайте лишень; намъ нічого сваритися; бачу, ви добрі козацькі души, а я

зъ Січи характерникъ. Жартъ жартомъ, — я за него поставлю вамъ відро горілки, а все таки правда не ваша: не пристоіть вамъ сидіти заложивши руки, коли пора на охоту. Я ось що-лишъ відъ Дніпра; вінъ кланяється вамъ, вже майже въ береги вступивъ... Жде гостей...

— Отъ річъ, такъ річъ! заразъ пізнати чоловіка! скажуть парубки: — не рушайте ёго, хлопці: вінъ хороший чоловікъ; ми й самі думали на охоту, та не було ватажка: тебе самъ Богъ приславъ, батьку, веди насъ куди знаєшъ.

— Називайте мене дядькомъ, для мене и сёго доволі.

— Е, ні! не дивись, що ми селищуки, а все-таки знаємо козацьку поведенцію. Ти по літахъ намъ дядько, а теперъ єси нашъ начальникъ, такъ и батько; отъ наші чуби, дери скільки душа бажає, веди, батьку, куди хочешъ...

— Ну, добре, діти; я бачу, ви народъ, що знає обичай. Першъ усёго я васъ поведу въ шинокъ, розплачусь відромъ горілки за своі першущі речі; у насъ и самъ кошовий платить, коли посміється надъ козакомъ.

Випивши въ шинку горілки, хлопці зъ характерникомъ ідуть въ друге село, въ третє, въ четверте, и — гляди, за три дні набереться сотні зо-дві охотниківъ; тоді ідуть до Дніпра, днемъ ховаються по шуварахъ и гущавинахъ, а нічю по-тихо по одному чоловікові перепливають на коняхъ ріку въ кількохъ місцяхъ, зберуться въ купи, и глядишъ — на досвітку запалали ляцькі села! И тамъ ховаються днемъ по лісахъ, а нічю зъ крикомъ нападають на села и містечка, бють неприятеля, грабують всяке добро и пивниці, розганяють тисячи народу, а коли почують, що Ляхи збирають противъ нихъ військо, такъ до-дому въ ростичъ, перепливуть Дніпро, та й дома. Тутъ-то піде гульня!... И чи давно се було, подумаєшъ!...

Тутъ бувало старикъ набожно перехреститься, и довго, довго думає, понуривши сиву голову.

Достотку така ватага розложилась-було ночувати въ лісі коло Дніпра недалеко села Домантова, щоби на розсвіті въіхати въ плавні и тамъ, попасши цілий день коні, відправитись на нічъ нападомъ за Дніпро. Козаки сиділи купками и, весело розмовляючи, іли зъ деревянихъ коритъ походну кашу.

— Добрий-вечіръ, панове-молодці, сказавъ молодий чоловікъ, підходячи до одного кружка.

— Здоровъ, братіку, одвічали козаки.

— Хлібъ та сіль.

— Імо, та свій, а ти у порога постій, додавъ характерникъ.

— Де тутъ у чорта порігъ! давайте-ко й мені, братці, місце, сказавъ прихожий, виймаючи зъ кешені деревану ложку.

— Отъ козакъ догалливий. Вечеряй, братіку; сідай біля мене, ажъ закричавъ характерникъ, прятаючи місце прихожому.

За вечерею розговорились. Прихожий сказавъ характерникові, що вінъ зъ Пирятина Олексій поповичъ; що ёго заставъ одинъ важний панъ зъ своєю дочкою, и Богъ знає на чімъ би воно й скінчилось-було, якби вінъ та не вскочивъ бувъ на човенець и не відпливъ; та що вінъ теперъ пішовъ по світу шукати долі.

— И лядно! замітивъ характерникъ: — ти козакъ хоть-куди зъ виду, а вчений — то ще лучче. Поідемо теперъ на охоту за Дніпро, а тамъ я, будь ласкавъ, заведу тебе въ Січъ: У насъ житє привільне, и розумному чоловікові шаноба, тільки не чванься своімъ ро-

зумомъ. Годівъ зъ-чотири тому, приставъ до насъ въ бору підъ Києвомъ вашъ братъ бурсакъ, теперъ, не жартъ и сказати, вінъ кошовимъ! Ну, та й голова жъ! ехъ, голова!... Въ Києві, бачишъ, поперечився зъ старшиною, за бабу чи-що. Старшина посадила ёго до росправи въ кімнату зъ желізними рішотками; Грицька Богъ силою не покривдивъ: хвативъ молодець рішотку — и осталась въ рукахъ; вінъ крізь вікно, та въ лісь, и приставъ до насъ; теперъ не кається.

— Грицько? спитавъ здивований поповичъ: — такий білолицій?...

— А вже-жъ, се нашъ теперішній кошовий, Грицько Зборовський. Або ти ёго знаєшъ?

— Ні, я знавъ у Києві Грицька Стрижку; вінъ тежъ утікъ, чотири роки тому, зъ карцера; а Зборовського не знаю.

— Ехъ, ти, молода голово! вінъ по-нашому Зборовський; въ насъ обичай велить давати кожному козакові прізвище, а чи вінъ у васъ бувъ стрижка чи нестрижка, намъ що до того! Привели молодця зъ бору, то вінъ и ставъ Зборовськимъ... Такий високий, білобровий, на правій щоці бородавка.

— Коли такъ, то я ёго знаю. Великий бувъ мені приятель Грицько. Зъ нимъ ми бувало вчимося вокабулъ разомъ, на святкахъ говоримо вірши, а канікулами співаємо псалми, ходячи по дворахъ,

— Чого жъ іще й треба? Такъ після охоти ідемо въ Січъ?

— Ідемо.

VI.

Лічу за лишнє. описувати подвиги охотниківъ за Дніпромъ. Вони пройшли зъ огнемъ и мечемъ лісами до річки Висі, за которою вже зачинались вольні степи належащі теперъ до Херсонськоі Губерніі, поділилися здобичю и поіхали до-дому, а характерникъ зъ Олексіємъ поповичемъ, перепливши ріку, пустилися въ зелене море степівъ.

Часомъ, съ-підъ кінськихъ нігъ, свищучи вилітали степові стрепети, часомъ, розхиляючи корчі ракити, проповзала передъ ними величезна жовточерева гадина, красиво вигинаючись, и блискаючи гнучкою кривулькою, а звівши голову надъ травою, злющо сичала въ-слідъ за ними; часомъ боязливий заяць, спужаний кінськимъ топотомъ, зривався зъ-підъ широкого листя дикого хріну, и наче пилочка шмиглявъ у зелену даль; та иноді сусликъ, вилізши на високий курганъ, свиставъ, присівши

на-дибки. А наші подорожні все іхали та іхали на юго-востокъ, кругомъ були степъ, та небо, але характерникъ іхавъ наче по битій дорозі. и за кілька днівъ вони були вже близько Січи.

Характерникъ зупинився, злізъ зъ-коня, протеръ ёму ніздрє, що порадивъ зробити й Олексієві, и пустивъ ёго пастися, привязавши конець чимбура (довгого ремінного повода) до свого пояса; потімъ сівъ на траву, підогнувъ ноги по-турецьки, и сказавъ до Олексія:

— Сідай, братіку.

Олексій сівъ.

— Ну, отъ ми незабаромъ будемо въ Січі, проволікавъ характерникъ, набиваючи и розкурюючи люльку.

— А чи далеко вона?

— Відсіля не видко, а підъідешъ близче, то й шапкою докинешъ.

— Ти вже й розсердився, батьку?

— Я не сержусь. Та якъ можна доброму козакові просто допитуваться чого-небудь?!.. Наче баба. въ которої язикъ чешеться, або Жидъ нечистий!... Ти єси ще дурень въ козацтві, якъ бачу. Козакъ всё знає, а чого и не знає, ніколи не запитує, хиба лишъ

розвідає політично. Ти сказавъ би: „мабуть підъ вечіръ доідемо,“ а я-бъ одвічавъ: „хиба на птахові; дай Боже завтра підъ вечіръ“. Отъ ти й покмітувавъ би, якъ воно є. Отсе разъ. А друге: не кличъ мене більше ні батькомъ ні дядькомъ; на гетьманщині инше діло: тамъ я вамъ усімъ дядько, и вашому полковникові, та й на гетьмана не дуже дивитися стану: тамъ я Запорожець. Отъ що! На охоті я бувъ вашъ ватажко, голова, ви мене и взивали батькомъ. А тутъ ми всі рівні: я козакъ славного Запорожя, ти пристаєшъ въ наше товариство — ми рівні. Називай мене, братіку, просто Микита Прихвостень.

— Прихвостень?...

— Що? не сподобалось моє прізвище?... Побачимо, яке ще тобі дадуть! У насъ всі переміняють прізвище; та не въ прізвищу діло; не воно тебе вкрасить, а ти ёго вкрась. Я простий чоловікъ, такъ-собі, прихвостень, а на війні Прихвостень по переду всіхъ, а Прихвостневі кланяються куренні, и самъ кошовий говорить: „Прихвостень справдешній козакъ.“ Оце два. А третє, хочъ би ти и якъ давнійше побратимувавъ зъ нашимъ кошовимъ, не признавайся до него зъ-разу, поки вінъ самъ тобі не скаже, що тебе памятає. Бувъ

часъ, ви бурсакували вкупі — хорошо, бурсакували, такъ бурсакували — и кінець. Теперъ вінъ великий начальникъ, ёму не сподобається, коли всяке смітє стане до ёго лізти въ приятелі; ти не смітє самъ-по-собі, але въ козацтві ще теля. Розумієшъ?

— Може й такъ.

— Такъ воно и єсть. Теперъ въ мене до тебе є просьба. Чи любишъ ти хмільне?

— Уживаю зъ політики, якъ слідує чоловікові, а то, щобъ великий бувъ охотникъ, то ні.

— Такъ після чарки, другоі, десятоі, чи не пориває тебе прогуляти все, до-чиста, до нитки; чи не тягне и душу заставити?...

— Такоі оказіі не бувало.

— Ну, ладно! Сховай, будь ласкавъ, отъ оці пять червонихъ, и не віддавай мені, якъ би я ні просивъ, якъ би ні приказувавъ, що бъ ні робивъ — не віддавай до самоі Січи; а зъ лишніми я упораюсь.

— Добре. А ті всі пропустишъ?

— Пропущу!... Та на якоко біса вони мені? въ Січі все спільне: що твоє, то и моє, — таке вже братство, все спільне, кромі коня и оружя: це вже звязане зъ душею, якъ цибухъ зъ люлькою — ёго не розлучишъ.

Я-бъ и тихъ пять червонихъ не оставивъ, та знаєшъ, треба поклонитися курінному и кошовому; якби не те, всі пустивъ би на волю. Після чарки въ мене такъ отъ и запалає въ очахъ; хочеться музики, пісень, галасу, розпережеться козацька душа, гуляй!... А тутъ, певне за гріхи мої, явиться чортикъ, и сяде на носі... ій-богу, отъ такъ-таки и сяде верхомъ, якъ на кобилу, и бачу, та не можу зняти, такъ и іздить, такъ и вертиться и шепче: „давай, Микито, грошей на горілку.“ Ледве запеняєшъ, або кваплячись не найдешъ швидко кешені, такъ ущипне проклятий за кінчикъ носа, слёзи градомъ потекуть, а самъ обернеться до мене и язикъ показує. Отъ яка оказія! Часомъ не витерпишъ, дашъ ёму штовшика, здаєтся пропавъ, тільки на носі затуманиться; розійшовся туманъ — знову сидить проклятуща тварь, и щипле за нісъ!...

— Де жъ ти будешъ гуляти, брате Микито?

— Впять питаєшъ по-бабськи! Буде мені сихъ білорукихъ гетьманцівъ!... Козакъ не безъ долі. Сідай, поідемо.

Козаки поіхали спорою рисю. Заразъ Микита зачавъ оглядатися по бокахъ, прило-

живъ кулакъ до правого ока, довго вдивився въ-даль и закричавъ:

— Такъ и єсть, отъ близько. Берігъ, Олексію!

— Де?

— Хиба ти не бачишъ на-впередъ себе нічого?

— Нічого, окрімъ птиці.

— Отъ оця птиця, що літає, то и єсть берігъ.

— Чи-мало ми бачили птиць!

— Птиця птиці не рівна: оце ворона; отъ що и хорошо...

— Ворона птиця такъ-собі.

— Того-то й хорошо, що такъ собі; ворона — дурень; вільний кречетъ, мовъ козакъ, бистро літає по дикому степу, а ворона, мужицьке діло, товчеться коло обістя; побачивъ ворону — то й обістє близько... Скачи за мною...

За півъ години козаки прискакали на край крутоі яруги; поузъ неі глибоко ледве прикметною стрічкою вився по пісковому дну маленький ручаёкъ, по бокахъ вершились, сторчали величезні сірі скелі; въ розсілинахъ лізъ тернівникъ, та ожинникъ, и вибігавъ про-

стими зеленими корчами гордовий гущавникъ, дуже знакомий на юзі за-для своіхъ міцнихъ бархатистихъ цибухівъ. Въ-низу молода дівчина, сидячи на каменю надъ берегомъ потока, мила ноги.

— Отъ и Варчина-Балка (Варварина яруга), сказавъ Микита: — тутъ іі и зимівникъ.

Дівчина живо обернула назадъ голову, глянула въ-гору, крикнула и щезла.

— Яка проворна Тетяна! проворчавъ Микита: — оце своячка Варки, весела дівчина!

— А Варка хто?

— Варка вдова нашого козака, по смерті чоловіка держить шинокъ тутъ недалеко відъ Січи. Мужого духу нема тутъ, все баби, — вона та іі племінниці; а живе хорошо: всі гроші наші сіроми тутъ оставляють. Тутъ пють, тутъ гуляють, тутъ... А отъ вона сама.

Въ цю пору, кроківъ зъ на двадцять изъ-за скелі показалася жінка, літъ ій зо сорокъ; волосє въ-неі убране підъ козацьку шапочку-кабардинку; лице и шия смаглі, обгорілі; надъ темними блискаючими очима чорною скобелькою лежали густі зроснувшіся брови; за поясомъ

у неі була пара пистолівъ и татарський ніжъ, въ рукахъ турецька рушниця. Виміривши дуло рушниці противъ козаківъ, вона грізно спитала: „по волі, чи по неволі?“

— Отъ такъ маєшъ! одвічавъ зареготавшись Микита: — звісно, по волі! И своіхъ не пізнала, Варко Иванівна...

— Тьфу на васъ до чорта! сказала Варка, опускаючи рушницю. — Налякали мене! Думала не-знати-хто, такъ убрався Микита Прихвостень! Відкіля, коли по волі?

— Пшеницю пололи.

— Добре діло. А куколю много?

— Єсть, небого! одвічавъ Микита, побрякуючи въ кешені дукатами: — поки зъ собою носимо.

— Милости просимо! Одвалюйте жъ камінь... А оце новітний?

— Ще теля, а буде вовкомъ.

Козаки відвалили камінь, а передъ ними показалася вузка стежка, по которій зъ трудомъ зійшли вони и звели коней. Коней схвовали підъ навісъ скелі, а самі відправились въ шинокъ.

Шинокъ бувъ щось ніби печера, ніби землянка; и складався зъ одноі великоі кімнати и двоіхъ маленькихъ по бокахъ; малі були

спальнями хозяйки и троіхъ її племінниць, а велика служила сходбищемъ для козачихъ гулянокъ. Навкруги підъ стінами стояли лавки и столи, въ углу бочка пінника, на которій часто, сидячи верхомъ, засиплявъ де-який характерникъ; надъ нею, у фрамузі, стояли бутилки зъ всілякими настойками, ківші, кухлі; на стінахъ висіли шаблі, рушниці и пистолі.

Понурий Микита зовсімъ перемінився увійшовши въ сей чудний шинокъ, де вже дожидала іхъ Варка зъ бутилькою и чаркою въ рукахъ; три дівчата, таки-непогані, сиділи коло вікна и щось шили.

— Сонце низенько, вечоръ близенько,
Прийди до мене моє серденько!

Весело заспівавъ Микита, приймаючи чарку; випивъ, розгладивъ вуси и, обернувшися до дівчатъ, сказавъ: — Здорові були, моі перепілочки! Живі? здорові? ждали въ гості доброго козака?

— Куди-тамъ ждали! закричали дівчата въ одинъ голосъ: — багато васъ є такихъ поганихъ!

— Те-те-те, го-го-го, заскреготали, сороки! А покаже поганий ляцьке золото, то не такъ заспіваєте... Ба! що оце за новий хрестъ у васъ на тімъ березі?

— То такъ, одвічала шинкарка: — передъ трёма днями підгуляли хлопці, трохи поперечились, та одинъ и остався на місці.

— Все по-давнёму, горячі голови! Хто жъ оставсь?

— Старий хрінъ, військовий писарь, сказала сміючись Тетяна: — ставъ мене цілувати, дурень, при всіхъ; я закричала, козаки заступились за мене, та Максимъ Шапка такъ якось несподівано хопивъ ёго шаблею, що вінъ вже и не вставъ зъ місця.

— А попробую жъ я поцілувати тебе, побачу, чи вбє мене хто, сказавъ Микита, обвиваючи рукою шию Тетяни.

— Відвяжись! ще не впросли руки обіймати мене! справді, закричу, заразъ закричу! отъ, отъ, отъ закричу!

— А я тобі отъ оцімъ ротъ заткаю, говоривъ Микита: — держи ціпко зубами! — И давши ій въ ротъ червонець, зачавъ цілувати, примовляючи: „яка краля!“ — Що ти сидишъ, братіку Олексію, якъ въ полудне сова на березі? Пий, гуляй — я плачу! Бачишъ, якъ весело! Співай пісню, підтягай за мною:

Давай, Варко,
Іще чарку,

И поповичу підъ парку.
Випємъ — небу стане жарко!
Охъ, моя Тетяна,
Чорнобріва, кохана!

У красавиці шинкарки,
Въ козацькоі тітки Варки
Є горілка, мідъ и пиво,
И племінниці на-диво!
Охъ, моя Тетяна,
Чорнобріва, кохана!

Білогруда и красива
Тетяночка чорнобріва,
И блищить міжъ козаками,
Якъ дукатъ міжъ пятаками!
Охъ, моя Тетяна,
Чорнобріва, кохана!

Отъ вамъ и пісня, гнеть відъ-разу зложивъ, така моя натура козацька — хміль въ голову, пісня зъ голови, а нічого не вчився... Ехъ, братіку Олексію, що то було-бъ изъ мене, коли-бъ учили, якъ вашого брата!

Підъ-вечіръ приіхали ще чоловіка чотири козаківъ, поминати, якъ вони казали, покійного писаря, и піднялась страшенна гульня. Микита кидавъ золоті и червінці и, неперестанно щуткуючи себе по носі, ворчавъ: „Вже тутъ! вже сівъ проклятий! Отъ кара Божа!“

— Коли-бъ музику, сказали козаки: — то-то була-бъ потіха!...

— Справдешня була-бъ потіха! додавъ Микита.

— Въ мене є бандура; Супоня на тімъ тижні заставивъ за пляшку горілки, говорила шинкарка. — Грайте, коли вмієте.

— Добре! добре! закричавъ Микита: — давай іі сюди!

— Добре! говорили козаки, позираючи одинъ на одного: — та хто жъ заграє?

— Хто заграє? яка штука! або я мало бачивъ такихъ, що грають! Хто хоче, най и грає, тільки-бъ не я.

— И не я! и не я! и не я! одізвалося зо всіхъ боківъ.

— Оце-бъ то вийшло на те: є въ збанку молоко, та голова не влазить! сказавъ Микита. — Чи не вмієшъ ти, Олексію? ти чоловікъ письменний.

— На гусляхъ то я трошки терликаю, а на бандурі ніколи не прібувавъ, одвічавъ Олексій.

— Пусте! гуслі, бандура, балалайка, свистілка — все одно, все грає, все веселить! Ій-богу, воно все рідня міжъ собою! Грай!

Олексій положивъ бандуру на коліна, наче гуслі, взявъ два-три акорди, и вийшла якась музикальна чепуха, ніби козачокъ. Козаки прийшли у восторгъ и пустились навприсядки.

Микита зъ приятелями гуляли на-роспашку, зъіли годованого кабанця, випили всякої всячини стільки, що ніхто-бъ и віри не ймивъ, и по півночі въ Микити не осталось ні гроша въ кешені. Шинкарка перестала давати горілки и не хотіла брати въ заставъ ні оружя ні коня.

— Чого жъ ти не берешъ мого добра? моя шабля добра, и кінь добрий; віддамъ дешево. Бери, дурна бабо!...

— Ти самъ дурний, Микито; не можна, такъ и не беру: кошовий не казавъ.

— Правда, правда, говорили козаки: — тільки позволь пропивати оружє, то за тиждень на всю Січъ останеться одинъ пистоль.

— И однимъ пистолемъ всіхъ перебю!... Такі то ви добрі товариші, тягнете руку за бабою!... Певне, така моя доля нещаслива, жалібно говоривъ Микита. — Іще-бъ чарку, другу, та й годі... А! стрівайте, стрівайте! я й забувъ! у тебе, Олексію, є мої гроші?

— Є пять дукатівъ.

— Хорошо; давай іхъ сюди!

— Не дамъ.

— Якъ ти смієшъ не давати ёму ёго грошей? спитали козаки.

— Вінъ самъ не звелівъ; треба, каже, лишити гостинця куренному.

— Такъ, такъ, правда, Олексію! треба поклонитися старшині, треба... Отъ приятель; ходи сюди, я тебе поцілую.

— Отъ ще й що; велика птиця куренний! сказали козаки.

— И те правда, якъ подумаєшъ, продовжавъ Микита: — не велика птиця, ій-богу! бувъ простий козакъ, а теперъ куренний; ми вибрали — и ставъ куренний, а бувъ простий козакъ, якъ и я, и всі ми. Поживу, то й мене виберуть въ куренні. Виберете хлопці?

— Виберемо, виберемо! закричали козаки.

— Виберіть ёго заразъ, сказала шинкарка.

— Хорошо, хорошо! заразъ. Здоровъ бувъ нашъ куренний Микита Прихвостень! гура!...

Козаки кинули шапками въ-гору; Микита поважно розкланявся, подякувавъ за честь, сівъ

на лавку и, взявшись за підъ-боки, сказавъ: — Ну, теперъ, Олексію, віддавай гроші свому начальству, воно тобі приказує.

— Не віддамъ, хочъ би ти и справді бувъ начальникъ; проспись — тоді віддамъ.

— Е-ге! твердо сказано, характерно. Хлопці, зъ ёго путь буде! А ви що тамъ смієтесь, баби? думаєте, не віддасть? побачимо. Хлопці, станьте біля сёго здрадника; такъ, шаблі геть!...

— Ну, що? теперъ віддашъ, братіку? га?

— Не віддамъ.

— Не віддашъ? протяжко сказавъ Микита.

— Чужі, чужі! закричала Тетяна, вбігаючи въ кімнату: — чуєте, скачуть по степу!...

Одинъ козакъ приложивъ ухо до стіни и значно сказавъ:

— Сильно скачуть; певне за кимъ погоня.

— Я розвідаю, живо промовила шинкарка, вхопивши зо стіни рушницю! — а ви мовчіте, гасіть огонь.

Огонь загасили; въ темноті клакнули кур-

ки відъ рушниць и пистолівъ, и прошептавъ одинъ козакъ: — Скачуть, сильно скачуть; вже чи не Кримці? говорять, що вони збираються на гетьманщину. — И все стало тихо, якъ въ гробі. Чиясь мягка рука сильно схватила за руку Олексія, и хтось прошептавъ ёму до уха: — Ходи за мною, я збавлю тебе.

— Хто ходить? спитавъ Микита.

— Це я, одвічала Тетяна: — сидіть тихо: піду провідаю, що діється.

Вона вийшла и вивела за собою Олексія.

Нічъ була тиха, немісячна; звізди ярко горіли на чистімъ небі: ледве чутно шумівъ потікъ, розбиваючись о встрічні камінці, та часомъ шелестіла земля, сиплючись зъ-підъ нігъ шинкарки, котора осторожно пробиралась міжъ скелями въ-гору по стежці. Одалеки на степу чути було глухий топітъ. Зъ-півъ версти йшовъ Олексій въ-низъ потока; потімъ вона бистро вискочила на скелю, и майже витащила туди за руку Олексія, розхилила тернівникъ, сіла на камінь, посадила біля себе здивленого поповича и сказала: Не бійся, нічого не бійся; мені жаль стало тебе, вони-бъ тебе вбили ні за що; отъ я и випустила

въ степъ козацькихъ коней, вони побігають та й прибіжуть сюди, а нашимъ гулякамъ страху завдала: вони забули о тобі зъ перепуду. Сиди тутъ; якъ уснуть наші, ми втечемо; твого коня и ще другого я знарошне оставила: я вкраду у Варки мішокъ дукатівъ, и ми славно заживемо. Хочешъ?

— Добре, втечемо, я тобі за те заплачу, а золота не крадь у тітки; гріхъ красти.

— Яка вона мені тітка!... Твоєі плати я не візму: не ввесь же вікъ мені все роби ти за плату!... Сиди тихо; після-завтра будемо далеко, у васъ, на гетьманщині.

— Ні, я хочу въ Січъ.

— Зачимъ тобі въ Січъ?

— Бачишъ, Тетяно: я люблю дівчину богату, знатню, люблю и не можу назвати іі своєю; такъ нехай же пропаде моя голова, коли позволила серцю полюбити нерівню. Поіду въ Січъ, та може въ битві зложу голову підъ ножемъ Татарина.

— И ти іі любишъ?

— Дуже люблю.

— И вона гарна?

— Краща всіхъ на світі! Я іі люблю більшъ всёго, більшъ свого житя Коли мені

доведеться вмерти за неі, я подякую Богові, мені буде весело и вмирати.

— Я-бъ убила іі.

— За що?

— Такъ, чого вона щаслива, чого мене ніколи ніхто не любивъ такъ? Ласили мене якъ собаку, и якъ собаку відтручали ногою, коли я навкучилась імъ. Олексію, поцілуй мене якъ сестру; хоть зъ ласки... Я полюбила тебе зъ першого погляду; я сміялась, жартувала, співала передъ тобою, — а ти бувъ смутний, навіть не усміхнувся на те, відъ чого реготались другі; навіть не дивився на мене, и мені стало встидно самоі-себе; я була сердита; мені здавалось, я ненавижу тебе, здавалось готова була вбити тебе, а не знаю чого-бъ не дала, щобъ збавити тебе відъ пяныхъ козаківъ... Богъ зъ тобою, люби собі другу! и не думай о мині, тільки поцілуй мене... Мені нічю приснится твій образъ, твоі встидливі очи, лагідні речі, твій поцілуй, и мені стане весело, весело.... Поцілуй же мене! Подивись, я плачу, ій-богу плачу!... Ну, отъ-такъ, спасибі! Сиди тихо, спи здоровий; козаки проспляться, — всё забудуть; вони люде добрі, ви поідете вкупі...

Та й жарко, судорожно обіймивши и поцілувавши Олексія, Тетяна щезла въ корчахъ тернівника.

Якийсь часъ було чути топітъ около балки, потімъ грімкі голоси козаківъ, що ловили коней. потімъ кликанє: „Го-говъ. Олексію! де ти? го-говъ!“.. За тимъ якась пісня, дзенькотъ розбитого шкла, ще якісь відголоски все тихше и тихше... и Олексій заснувъ.

Було вже коло полудня, коли вінъ проснувсь; передъ нимъ стояла Тетяна.

— Я прийшла будити тебе, говорила вона, — и жаль було будити, такъ хорошо спавъ ти. Вставай скорішъ; Микита и козаки готові іхати въ Січъ.

— Іхати, такъ и іхати, одвічавъ Олексій.

Микита, побачивши Олексія, дуже врадувався, козаки дивувались, якъ вінъ мігъ пропасти зъ шинку, буцімъ крізь землю провалився, и предвіщали зъ ёго на-будуще великого характерника; але й Микита и загально всі не могли розібрати, якъ мігъ чоловікъ витерпіти, не віддать на перепій чужихъ грошей, и навіть ледве не попавъ черезъ це въ дуже неприємну суперечку.

— Дивне діло для мене баби, говоривъ Микита виізжаючи зъ балки: — ніхто іхъ не розбере. Хочешъ поцілувати Тетяну — бє по рукахъ, драпає якъ кітка; а виізжаєшъ — не витерпить, въ слёзи кинеться!

Олексій оглянувся: стоіть Тетяна надъ балкою, дивиться імъ въ слідъ, и втирає очи білою хустиною.

VII.

Обичаі запорозькі дивні! поступки хитрі! а речі и вимисли острі і більше на критику похожі.

Микита Коржъ.

Зачало вечеріти, коли передъ нашими подорожними показалася кріпость, обведена високимъ землянимъ валомъ, зъ глибокимъ ровомъ докола и палісадомъ; валъ бувъ уставлений гарматами; за валомъ розходився гомінъ, курились димники, блищавъ золотий хрестъ церкви и стреміла висока дзвониця; зъ її віконъ гляділи гармати на всі чотири боки. „Отъ и Січъ-мати!“ сказавъ Микита: — „и свята Покрова“, додали козаки, зняли шапки, перехрестились и въіхали въ городську браму. Козаки поіхали кожний въ свій курень, а Микита просто до кошового, представлять новобранця.

— А що, пізнавъ ти Зборовського? пи-

тавъ Микита, идучи відъ кошового до куреня.

— Якъ не пізнати! Вінъ той самъ Стрижка, зъ которимъ не-разъ ми гуляли въ київській бурсі. Я вже хотівъ признаться, така въ ёму повага!...

— Важна хвигура, справдешній кошовий! усімъ говорить: „здоровъ, братіку,“ буцімъ простий козакъ, та такъ скаже „братіку“, наче тумака дасть, тільки кланяєшся — справдешній начальникъ.

— Я думавъ, вінъ пізнає мене.

— Мовчи, братіку, вінъ пізнавъ тебе; оце я заразъ покмітивъ, та тілько собі-на-умі; певне такъ треба. Правду говорить пісня:

Тільки Богъ святий знає,
Що кошовий думає-гадає!...

А отъ ми вже близько нашого Поповичівського-Куреня. Чи є въ тебе въ кешені шелягъ?

— Більше є.

— Я не питаю більше, а чи є шелягъ? Найдеться.

— Ну, такъ ввійдемо въ курінь; незабаромъ стануть вечеряти.

Курінь була одна величезна кімната, ніби

велика деревяна шопа, безъ перестінокъ, безъ переділокъ, що могла вмістити въ собі більшъ пяти або шести сотъ чоловіка; кругомъ, підъ стінами куреня були поставлені чисті деревляні столи, докола іхъ лавки, передній уголъ бувъ заставлений иконами въ богатихъ золотихъ и срібнихъ рамахъ, оздоблених дорогими камінцями; передъ иконами горіли лямпи и висіло велике срібне церковне панікадило; зъ-кілька десятківъ восковихъ свічокъ ярко горіли въ ёму и, відбиваючись на блискучихъ рамахъ образівъ, освічали ввесь курінь. Підъ образами, за столомъ, на першому місці сидівъ курінний отаманъ.

Коли Микита зъ Олексіємъ увійшли въ курінь, козаки вже зібрались на вечерю и купою стояли середъ кімнати, голосно розмовляючи хто объ чімъ попало. На-силу пропхались вони до отамана по-міжъ козаками, которі, не радо вступаючись на-бікъ відъ щодрихъ товчківъ Микити, розмовляли дальшъ, навіть не звертаючи уваги на те, хто іхъ штовхає.

— Здоровъ, братіку! сказавъ Микита, кланяючись въ-поясъ отаманові; Олексій тежъ зробивъ такъ.

— Здорові, панове-молодці. Чимъ Богъ обрадувавъ?

— Отъ кошовий приславъ у твій курінь нового козака.

— Радъ... Ти, братіку, віруєшъ во Христа?

— Вірую.

— А що тобі казавъ кошовий?

— Поважати старшихъ, бити кателиківъ и бісурманівъ.

— Добре.

— Говоривъ: стояти до смерти за громаду и святу віру; нічого не мати свого, кромі оружя; не женитися.

— Добре, добре! И ти згодився?

— Згодився, батьку.

— А ще що?

— А після сказавъ: ти єси поповичъ, такъ и йди въ Поповичівський-Курінь; тамъ же й козаківъ теперъ не стає.

— Правда, нема въ мене теперъ и чотирохъ сотень повнихъ: багато осталось въ Криму, царство імъ небесне!... А що бувъ за курінь зъ місяць на-задъ, словно улей!... Ну, перехрестись же передъ образами, та й оставайся въ нашімъ товаристві.

Міжъ-тимъ курінні кухарі заставили столи деревяними коритами зъ горячою кашею,

и такими жъ барилками зъ виномъ и медомъ. на которихъ висіли деревяні ківші зъ кручковатими ручками — ті ківші називались на Січі „михайликами“ — розносили хлібъ и рибу, дбаючи на те, щобъ вона була обернена головою до отамана; принесли на чистій довгій дошці великанського осетра, поставили ёго на стябло (узвишє) передъ отаманомъ и, зложивши на грудяхъ руки, низько поклонились, мовлячи: „батьку, вечеря на столі!“

— Спасибі, молодці, сказавъ отаманъ, вставъ, поправивъ сиві вуси, випростувався, вирісъ, и голосно зачавъ: „Во имя Отця, и Сина и Святого Духа.“

— Амінь, відгукнуло въ курені, и все побожно замовкло.

Курінний виразно прочитавъ коротку молитву, перехрестився и сівъ за стілъ. Це бувъ знакъ до вечері: въ-минуту козаки посідали за столи, де хто попавъ, пішли по рукахъ михайлики, піднялись речі, гомінъ, сміхъ.

— Та въ васъ на Січі ідять чисто, харно; а якъ смачно, хоть би й гетьманові! говоривъ Олексій свому товаришеві Микиті: — одно тільки дивно...

— Знаю, одвічавъ Микита: — що ми імо зъ коритъ? правда?

— Правда.

— Слухай-ко нашу приповідку: ви істе зъ блюда та худо, а ми зъ корита до-ситу...

— Дурні жъ наші гетьманці, вони переймають у Запорожя тільки дурне, а на хороше не дивляться.

— Люблю за правду; видко, що буде козакъ. Випємо ще по михайлику.

Підъ кінець вечері, кухарі зійшлися въкупку середъ куреня; отаманъ вставъ, за нимъ усі козаки, прочитавъ молитву, поклонився образамъ, и всі козаки тежъ; потімъ козаки поклонились отаманові, розкланялись міжъ собою, и віддали по поклонові кухарямъ, мовлячи: „спасибі, братіки, що нагодували.“

— Оце для-чого? спитавъ Олексій Микиту.

— Така поведенція, зъ політики. Вони такі жъ козаки, лицарі, якъ и другі: за що жъ вони намъ служили? Отъ ми іхъ и поважаємъ.

Після вечері, курінний підійшовъ до деревяного ящика, що стоявъ на окремішнімъ столі, кинувъ въ ёго шелягъ, и вийшовъ зъ куреня; козаки робили те жъ.

— Кинь свій шелягъ, сказавъ Микита Олексієві: — завтра за ці гроші кухарі куплять припасівъ и зварять намъ обідъ и вечерю.

— Дивні обичаі! думавъ Олексій, виходячи зъ куреня. А навкруги куреня вже греміли пісні, дзвеніли бандури; хто розказувавъ страшноі або небилиці, хто про удалий нападъ, хто вдеравъ тропака... А молодий місяць, срібнимъ серпомъ сходячи зъ-за високоі дзвониці, наводивъ лагідне, дріжуще світло на оці розмаіті купи.

VIII.

Прочнувшись на другий день рано, Олексій Поповичъ помітивъ въ курені незвичайний рухъ: козаки чимъ-швидче одягались, брали оружє и квапно виходили. Коло церкви чути було глухий гримітъ.

— Кличуть на раду, сказавъ Микита: — ходімъ!

— Ходімъ, одвічавъ Олексій. — Чого жъ насъ кличуть?

— Прийдемо, такъ почуємо. Може похідъ куди, або що инше. Хто ёго знає!

Площадь передъ церквою Покрови кипіла народомъ; біля стовпа, середъ площади, стоявъ довбишъ (тарабанчикъ) и бивъ въ котли. Въ розтворенихъ церковнихъ дверяхъ видко було священники и дякони въ повнихъ ризахъ. И оть задзвонили дзвони, заблищали пірначі, бунчуки, зашуміли військові хоругви,

хиляючись до-землі — явився кошовий отаманъ. Священники вийшли до него зъ хрестами, народъ привітавъ голоснимъ: „гура“. Кошовий бувъ одягнений, якъ простий козакъ; въ зеленімъ суконнімъ кунтуші зъ відкиданими рукавами, въ червонихъ чоботяхъ. и невеличкій, круглій шапочці-кабардинці, обшитій на-хрестъ галонами: тільки булава обсипана дорогоцінними каменями, та три дияментові гудзики на кунтуші, за-вбільшки зъ-добру вишню, відзначали ёго відъ рядового Запорожця, міжъ-тимъ якъ бунчучні и инші зъ ёго почоту були въ червонихъ жупанахъ, оздобленихъ сріблом и золотомъ.

Кошовий поцілувавъ хрестъ, вийшовъ на узвишене місце, нарошно для него приготовлене, и відкривши свою бриту голову, поклонився народові.

— Здоровъ, батьку! закричавъ народъ и втихъ.

Котли перестали бити, дзвони замовкли.

— Я скликавъ васъ на раду, добрі молодці, запорозьке товариство! Якъ ви присудите, такъ сёму и бути.

— Раді слухати! закричали козаки.

— Вамъ звісно, панове-молодці, що Богъ

взявъ у насъ військового писаря. Такъ Богові завгодно; противъ Его не впрешся! Живъ чоловікъ и вмеръ, а его місце завше живе: инший чоловікъ живе на ему. Такъ и ми вмремо, и після насъ будуть жити!

— Правда, батьку! Розумно сказано! одізвалося въ гурті.

— Отъ и въ насъ теперъ осталося місце військового писаря; виберіть, панове-молодці, годного чоловіка.

Кошовий супокійно ставъ, опершись на булаву, а міжъ народомъ пішовъ говіръ; тисячи именъ, тисячи прізвищъ давались чути въ різнихъ кінцяхъ; не було згоди. Довго стоявъ кошовий, на-конець піднявъ булаву, махнувъ, и говіръ переставъ.

— Бачу, сказавъ кошовий: — що діло трудне: Иванові хочеться Петра, Петрові Грицька, а Грицькові Йвана, и чия правда? Діло темне, въ чужу голову не влізешъ; якби спіръ о храбрості, о характерстві, заразъ би й рішили — це діло видиме, — а письменность не по насъ...

— Правда, батьку!

— Чи хочете, панове-молодці, я вамъ покажу писаря. Вчора прийшовъ до насъ, у

наше товариство, поповичъ зъ Пирятина, я зъ нимъ говоривъ учора и дивувався ёго розумові. Самъ Богъ ёго приславъ на місце покійного; виберіть ёго — и не буде ні по чиёму, а буде по волі Господа.

Олексій слухавъ, и своімъ ухамъ не віривъ.

— Хитра собака нашъ кошовий! шептавъ ёму Микита, штовхаючи въ бікъ.

Міжъ-тимъ народъ заговоривъ:

— „Та вінъ молодець“, кричавъ одинъ козакъ, „не задумається надъ михайликомъ!“

— А який характерний! — продовжавъ другий.

— А якъ грає на гусляхъ и на бандурі! підхвативъ третій.

— Заморивъ насъ танцями у Варки въ шинку.

— Лучше сей, хоть я ёго й не зняю, ніжъ пройдоха Стусъ! кричавъ четвертий...

Говіръ часъ відъ часу ставався сильнішъ, згіднішъ — и якъ-разъ полетіли разомъ въгору шапки: Олексій Поповичъ бувъ вибраний на військового писаря. Таки тутъ, на площаді, надягли на ёго почотну одежу, привісили ло боку шаблю а до пояса військову

чернилицю, и вкупі зъ курінними отаманами и иншою знатнею повели на сніданє до кошового. Простому народові заставили на площаді печенихъ волівъ и бочку горілки.

Після сніданя всі розійшлись; кошовий оставивъ писаря за-для занятій по військовимъ діламъ. Коли вони остались самі, довго кошовий дивився на Олексія и сказавъ: Олексію! хиба ти не пізнаєшъ мене?

— Давно пізнавъ, та не знавъ, якъ признаться до тебе.

— Ну, обіймімось, старий товаришу! Отъ де ми зійшлись зъ тобою!... Памятаєшъ Київъ? бистрооку Настю? га?

— Памятаю, Грицьку! а якъ злилось начальство, коли довідалось о твоій втеці!

— Не вже жъ?... я думаю...

— Сказали, що ти знаєшся зъ нечистою силою, а безъ неі не виломавъ би рішотку. И въ голову не прийшло, що я підпилувавъ її...

— Вікъ не забуду твоєі услуги... А Настя що?

— Три дні плакала, на четвертий потішилась, а на пятий вийшла за того-жъ магистра, що посадивъ тебе въ карцеръ.

— Видишъ погана! та я объ ній більше

й не думаю... Роскажи мені лучше, якъ ти сюди попавъ?...

Олексій зачавъ говорити.

— Отъ нашъ кошовий трудящий чоловікъ, говорили за вечерею по куреняхъ козаки: — зъ ранку до самого вечера займався зъ новимъ писаремъ військовими ділами; писарь у него й обідавъ.

А въ кошового въ увесь цей день о військовихъ ділахъ и помину не було. Олексій росказувавъ свої придарки, якъ вінъ попавъ у Січъ и т. д., и рішенно заявивъ сильне бажанє вмерти. Кошовий потішавъ ёго, обіцявъ при способности орудувати у полковника Йвана, а міжъ иншимъ сказавъ, що незабаромъ буде случай ёму відзначитися, и заслуживши славу хороброго лицаря, особисто просити о руку дочки полковника: „потому-що (додавъ вінъ) за днівъ кілька ми виправимося моремъ палити кримські береги; наші шпігуни звістили, що ханъ хоче напасти на Вкраіну — ледве зазнаємо, що Татаре вийшли въ походъ, ми на чайки, и мовъ снігъ на голови, впадемо на іхні городи и села. А до того часу ти займи намітъ військового писаря; вінъ отъ-тутъ рядомъ изъ моімъ кошемъ; тобі те-

перъ, яко старшині, не пристало жити въ куреню; та при людяхъ не показуй на видъ, що ми давні приятелі: Запорожці дуже підозрющі, а тоді я мало можу зробити тобі пожитошного, не наражаючи втеряти свою власть. Ну, прощавай, Олексію!...

Старі приятелі обнялись и розсталися.

IX.

Веди меня, пустынный житель,
Святой анахоретъ...

В. Жуковскій.

Ніхто въ Пирятині не догадувався, куди дівся Олексій-поповичъ. На другий день найшли на березі Удая порожний човенъ; въ ёму лежала Олексієва шапка и всі положили, що вінъ утонувъ. Донесли объ цімъ полковнику Йванові.

— Коли втонувъ, такъ шукайте собі иншого попа, холоднокрівне одвічавъ полковникъ, а самъ підъ-вечіръ зо всімъ своімъ дворомъ виіхавъ въ Лубни.

Неділі дві після узвороту полковика въ Лубни, приіхавъ туди старий Запорожець Касянъ. Вінъ уже не живъ на Січі, а сидівъ десь въ степу зимівникомъ, по старій привичці займався охотою на Великімъ-Лузі и привозивъ часами въ Гетьманщину шкури віднихъ (видра)

на такъ звані кабардинські шапки, которі були въ великій моді на Запорожю, и зъ подражаня дуже вважались на Гетьманщині. Роспродавши свій товаръ и купивши де-чого въ Лубнахъ для домашнёго хозяйства, Касянъ вертався до-дому.

Запорожці ніколи не іздили ніякими возами; але жъ везти всякі громозні вещі верхомъ було Касянові не вигідно. Касянъ купивъ у Лубнахъ біду, се-бъ то візокъ на двохъ колесахъ, запрягъ въ голоблі осідланого коня и поіхавъ, проклинаючи за кожнимъ штовхомъ дурну возову ізду.

— Покаравъ мене Богъ проклятущими голоблями, ворчавъ Касянъ: — давлять коня въ боки, та ще й розвязуються. Ну, бурий, ну, старий! покарала й тебе лиха година! були ми, бурий, зъ тобою молоді... Ой-ой! погана трясучка мовъ кулаковъ у бікъ хватила. Ну, бурий! Дніпро не далеко, напою... Чи такъ, бувало, іздишъ въ старину! Зновъ розвязалось! тьфу на тебе, скаранє, справжня бабська ізда; молоко-бъ тітьки возить... Стій, бурий!...

Касянъ привязавъ голоблю до хомута, щобъ кріпше, затягнувъ зубами вузолъ, и проворчавъ: „Чого й треба? справдешній кал-

муцький вузолъ, після цёго хиба колача ій захочеться, проклятій голоблі!“ сівъ на біду, весело махнувъ нагайкою и заспівавъ:

Славно жить на кошу,
Я землі не пашу,
Я траву не кошу,
А парчу все ношу,
Сиплю золотомъ.
Тра, ла, ла; тра, ла, ла!

— Ехъ бурий! терпи; Дніпро недалеко.

На війні не шучу,
А на смерть колочу,
Безъ війни я скучу,
Та скучу, якъ хочу,
Въ свою голову!...
Тра, ла, ла; тра, ла, ла!

Здоровъ, дядьку! зазвучавъ чистий приємний голосъ за візкомъ.

— Тьфу на тебе, нечиста сило, якъ чоловікъ зъ-заду підкрався!... Здоровъ, хлопче!

— Я не підкрався, дядьку, а скакавъ верхомъ; можна жъ тобі було не чути.

— Тутъ не до-того, щобъ прислухуватьcя: прокляті голоблі такъ и розлазяться, мовъ живі раки зъ горшка; такъ змучишся, змучишся...

— Що й пісню заспіваєшъ.

— О-го, який острий! и пісню заспіваєшъ; або що? тутъ степъ, а въ степу воля: співаю, коли хочеться...

— Не сердись, дядьку Касяне, я зажартувавъ тільки. Коли хочешъ, и я зъ тобою заспіваю.

— А ти по чімъ знаєшъ, що я Касянъ?... може а Демянъ або Митрохванъ...

— Якъ не знати! тебе всі Лубни знають: въ тебе мій дядько купивъ собі шкуру.

— А зася ёму, твому дядькові, ходити въ моій шкурі: нехай свою носить.

— Е, дядьку Касяне, ніби-то я сказавъ твою шкуру! звісно, купивъ звірину шкуру, того звіря, що на зарінкахъ раки їсть. Отъ у мене зъ ёго шапочка.

— Хороший козакъ, не знає яку шапку носить.

— Не до того було въ-першъ, дядьку, все вчився, а шаблі въ руки не бравъ. Послухай, дядьку Касяне, ти до-дому ідешъ?

— До-дому въ зимівникъ.

— А Січъ далеко відъ тебе?

— Далеченько.

— Послухай, дядьку; візьми мене зъ собою въ зимівникъ.

— Нащо ти мені?

— Погоди, дядьку Касяне, — зъ зимівника проведи мене до Січи.

— Тебе? до Січи? Та кури станутъ сміяться, коли я приведу въ Січъ дітвака, школяря. Певне хоче вибити дячокъ, такъ ти удравъ зо школи и не знаєшъ куди діваться.

— Ні, одвічавъ козакъ, потупивши повні слёзъ очи: — не лайся, дядьку, доведи мене до Січи; дамъ тобі два дукати, въ мене більшъ нема; я втікаю відъ неминучої біди, відъ смерти... візьми мене, дядьку; а ні, то кинуся при тобі въ Дніпро, — на твоій души гріхъ останеться.

— Погоди, погоди... Та хто ти самъ?

— Охъ! спасибі тобі, дядьку!... Я... не здрадь, мене, дядьку! Я... Олексій-поповичъ зъ Пирятина.

— Хрестъ святий зъ нами!... Той самъ, що втонувъ, кажуть?

— Той самъ.

— И ти живий?

— Живий...

— Що жъ за охота тобі блукаться безъ причини?

— Слухай, дядьку; тобі признаюся. Бачишъ, я любивъ, дуже любивъ дочку полковника Йвана...

— Фі, фі, фі! просвиставъ Касянъ: — ну?

— А полковникъ и заставъ мене...

— Отъ воно що!

— Я втікъ и все ховався по тростникахъ, та пробирався въ Січъ, поки тебе не зуздрівъ. Поведи, дядьку.

— Сказавъ поведу, такъ поведу. Ідь за мною... Відкижъ ти взявъ таку добру одежу и коня?

— Одежа моя, дядьку; а коня, грішний чоловікъ, укравъ. Не сердись...

— Ось би! Хто не кравъ де-чого на своімъ віку...

Переізжаючи Дніпро, Касянъ думавъ: чимъ більше живу, тимъ більше переконуюсь, що дурніщого відъ баби нема нічого на світі. Якъ можна полковницькій дочці врізаться въ такого дітвака, въ шкоряря? Бувъ би чоловікъ, здорова, дебела душа, — куди-бъ не йшло, а то Богъ знає що! Звісно, баба!...

— Що ти ворчишъ, дядьку?

— Отъ такъ, нагадавъ бабъ...

— Та й розсердився?

— Та й розсердився.

— Відчого?

— Не всімъ росказувати! Постарівсь, надививсь, живъ довго на світі, — вмирати пора!

X.

Въ часи Запорожя, Великий-Лугъ (се-бъ то, болотяні острови и низькі місця дніпрового берега) бувъ покритий дрімучимъ лісомъ; зъ сёго ліса козаки будували великі одномаштові веслові човни, що вміщали въ собі зъ сотню людей, и на-вдивовижу мореплавцівъ, безпечно перепливали на нихъ Чорне-Море, являлись нежданно навіть въ Малій-Азіі, грабили, руйнували городи и безпечно верталися въ Січъ. Ті човни були вузкі, довгі, легкі на ходу и називались чайками, запевне по своій бистроті и по тому, що по знаружніхъ краяхъ зъ обохъ боківъ вони були обшиті смоленими тростниковими оберемками, що імъ надавало видъ птиці изъ зложеними крилами, и зупиняло човнові тонути, хотябъ вінъ и наповнивсь би водою.

Свіжий полудневий вітеръ бистро гнавъ по Чорному-Морю кілька сотъ козацькихъ ча-

ёкъ; навпередъ усіхъ визначувалась чайка отамана, зъ невеликимъ хрестикомъ на машті. Вітеръ дувъ рівний, заокругляючи тяжкі паруси зъ веретъ, де-не-де залатанихъ оксамитомъ и турецькими шалями. Козаки, піднявши весла, спочивали, курили люльки; було парно, полуднішнє сонце палило, вітеръ дихавъ скваромъ, буцімъ изъ розжареної печи; кошовий и скілька чоловіка курінних, розстябнувши обшивки сорочокъ, чуняли, прислухуючись одностайнёму шмирові й плескові морської филі; військовий писаръ лежма перелистувавъ якусь церковну книгу; кормачъ, старий козакъ, сидівъ на кормі, підогнувши ноги и, не спускаючи очей зъ пінистої струї, що бігла за кормою, співавъ жалібну пісню:

Де ти ходишъ, де ти бродишъ,
Козацькая доле?
Придавила козаченька
Гіркая неволя!...
О-охъ! охъ, о-хо!
Гіркая неволя!...

Ані племени, ні роду;
Тяжко жить на світі,
Ну, хоть просто зъ мосту въ воду.
Доле моя, де ти?

Одізвалась моя доля
По той-бікъ Лиману:

„Терпи, козакъ, я ласкаю
Богатого пана.“
О-охъ! охъ, о-хо!
Богатого пана!

Якъ-разъ чайка здрігнула, похилилась, парусъ заплескавъ по воді, піднявся, стряхнувсь, наче живий, и оббризкавъ всю чайку. О-го! сказавъ кошовий, вскакуючи бистро на ноги: — до-долу парусъ! спускай машти!

Въ-минуту впавъ парусъ и машта тихо лягла вдовжъ отаманськоі чайки; другі зробили такъ само. Веслярі взялись за весла. На кормі старий козакъ сидівъ по-спершнёму, нерухомо, и співавъ:

Доле моя, де ти?

— Бачъ, якъ розігралась погода, загукавъ кошовий: — молодецька погода, потішна погода! А ти, старий хреню, тягнешъ бабську пісню, накликаєшъ біду на свою голову, чи що? Нуте, хлопці, хоромъ, та веселішъ, лучше й робота йде зъ піснями. Веслярі переглянулись міжъ собою, прилягли на весла и заспівали въ ладъ:

Изъ понизя вітеръ віє,
Повіває;
Вітеръ чаёчки леліє
И качає.

Гей, хлопці, живо, живо!
Въ Січі вино, въ Січі пиво;
Будемъ спочивать,
Будемъ спочивать.

Вразъ у весла! чайка чайку
Обгоняйте!
Про Підкову, Наливайка,
Заспівайте.

Гей, співайте, хлопці, пісні,
Наче птахи піднебесні
На волі въ степу.
На волі въ степу!

Здавалось, що чайки пішли на веслахъ ще бистрішъ; вони буцімъ розуміли пісню, неслись якъ птиці, сміло шмигляли по филяхъ. А вітеръ все сильнішавъ и сильнішавъ; дужче и дужче колихались филі, грубше и грубше накачувались вали, стовкались, розбивались одинъ увъ одного, обкидуючи мореплавцівъ бризками и піною; Чорне-Море, завше готове погуляти, розігралось не на жартъ. Воно кипіло, стогнало, клекотіло; надъ водою піднявся туманъ відъ дрібнесенькихъ капель; на небі не було ні хмариночки, сонце йшло по небу, дивне, зловіще, безъ промінівъ, буцімъ червона куля. Козацьку флотилю розметало въ різні сторони. Чайки одна другу потеряли зъ виду.

На отаманській чайці веслярі вибились изъ силъ, положили весла; її качало, кидало по филяхъ мовъ галушку; старшини й козаки зібрались кругъ кошового.

— Дивна погода, кошовий батьку! говоривъ одинъ курінний: — видима кара божа! Була-бъ туча, буря, грімъ, дощъ, блискавка и инше, — воно-бъ нічого: а то дує, Богъ-знає відкіля й зачимъ?... Видиме скаранє!

— Не придумаю, чимъ прогнівили Бога, одвічавъ кошовий: — до церкви ми ходили, пости держимо, вертаємось зъ лицарського діла: богато стеребили бісурманськихъ головъ, щобъ християнамъ було жити на світі ширше. Кримъ довго насъ не забуде!

— Такъ; а зачимъ же воно дує такъ страшно, и чого ёму хочеться?

— Я знаю, чого ёму чочется, перебивъ кормачъ. — ёму хочеться грішної голови; поки не кинемо въ море цю голову, вітеръ не втихне. Памятаю, давно, ще за Степана Батория, бувъ на насъ такий допустъ; кинули въ воду грішника — якъ сто бабъ пошептало: разомъ утихло!

— Що жъ! одному не штука вмерти для слави и добра всему товариству, закричали козаки, падаючи на коліна: — слухай, кошовий

батьку, нашу сповідь; чиі гріхи більші, того и кидай въ море.

— Погодіть, сказавъ військовий писарь, Олегсій-Поповичъ: — завяжіть мені, братя, очи чорною китайкою, привісьте до шиі камінь и киньте въ море. Я грішникъ: нехай я одинъ погину за все славне козацькеє військо.

— Якъ? заговорили кошовий и козаки: — ти святе письмо читаєшъ, народъ научаєшъ на добро; невже-жъ ти грішнійший відъ насъ?

— Я лучче себе знаю, братя-товариші; тяжкі моі гріхи; я утікъ зъ дому, якъ злодій, не простився зъ батьківською могилою, покинувъ безпомошну стареньку матіръ... Чуєте? Оце не вітеръ віє; це вона плаче на негідного сина!... Не море клекоче — гремлять її проклони на мою грішну голову. Не буря підіймає тяжкиі филі — це здихи матері колеблють море!... Та чи-мало ще гріхівъ на мині!... Беріть, братя, камінь, и кидайте мене зъ нимъ...

Олексій-Поповичъ надягнувъ білу сорочку, ставъ на коліна, и отворивши церковну книгу, зачавъ молитися. А міжъ-тимъ вітеръ ставъ затихати. Козаки зглянулись про міжъ себе и закричали: „Читай, Олексію! читай!

твоі молитви спасають насъ.“ Незабаромъ вітеръ зовсімъ стихъ; заходяче сонце ясно та весело глянуло на море; хвилі уляглись; чайки, якъ птиці, злетілись зо всіхъ сторонъ на знакъ до чайки кошового, и на-нічъ пристали віддихати до невеличкого острівця, недалеко відъ Лиману. Злічили чайки, людей — и навдивовижу всіхъ, не було ніякоі згуби. Тоді зъ криками радости підняли козаки на рукахъ Олексія, називаючи ёго спасителемъ, а після вечері, за чаркою горілки, заразъ зложили про ёго пісню, котора й досі живе въ устахъ українськихъ кобзарівъ и бандуристівъ:

На Чорному-Морі, на білому камні,
Ясненький сокілъ жалобно квилить-проквиляє.

И т. д. Ця дума навіть напечатана міжъ українськими народніми піснями, виданими 1834-го року Михайломъ Максимовичемъ.

XI.

На другий день підъ вечіръ, уся Січъ стрічала кошового и козацьку флотилю; при радішнихъ крикахъ розпаювали награблене срібло и золото; бистро ходили по рукахъ михайлики за здоровлє кошового и військового писаря; по всіхъ куреняхъ чути було нову пісню:

На Чорному-Морі на білому камні,
Ясненький сокілъ жалібно квилить, проквиляє.

И де не проходивъ Олексій, летіли въ-гору шапки, и розлягались радішні клики. На вечерю позвавъ Олексія кошовий.

— На ловця и звіръ біжить, сказавъ вінъ входячому Олексієві: — про вовка помовка, а вінъ и тутъ! Отъ лубенський полковникъ, Иванъ, просить нашої помочи: Кримці провідали, що половина ёго полку по гетьманському приказу пішла на ляцьку границю, та хотять напасть на Лубни. Теперъ полко-

вникъ и просить насъ, якъ добрихъ сусідівъ, помогти ёму, коли що случиться нехороше. Такъ напиши ёму, що я радъ зъ товариствомъ помагати ёму, нашому братові, одновірцеві, якъ Богъ повелівъ — лишъ коли вінъ віддасть свою дочку за військового писаря війська запорозького, Олексія-Поповича. Напиши такъ скорішъ; я підпишу, и віддай оцему посланцеві—треба квапитися.

Ажъ теперъ приглядівся Олексій-Поповичъ до полковничоло гонця и радішно закричавъ: се ти, Герцику?

— Я, пане військовий-писарю, одвічавъ гонець, низько кланяючись.

— А ти ёго знаєшъ, Олексію! спитавъ кошовий.

— Знаю, батьку; це дотепний чоловікъ. Чи здоровъ полковникъ?

— Здоровъ, полковникъ здоровъ, и ёго дочка Марина, и всі здорові...

— Чи думавъ ти мене тутъ побачити?

— Ніякъ не думавъ; усі гадали, що ви втонули, ловлячи рибу, и плакали по васъ, а ви тутъ... великимъ паномъ. Силенъ Господь въ Сионі!..

Вечеряли въ кошового дуже весело. Кожний мавъ на те свої причини. Після вечері

кошовий давъ письмо полковничому гонцеві, приказавши ёму квапитися.

Олексій закликавъ Герцика на минуту въ свій намітъ. На дорозі встрітивъ іхъ Микита Прихвостень; вінъ бувъ підъохочений и вже щуткувавъ себе по носі; примовляючи: Та забирайся, проклята гадино, зъ доброго носа! Отъ кара божа!.. Та тутъ и сидіти не вигідно. Козацький нісъ — вольний нісъ: лети-собі лучче онъ до того пана, старого шляхтича, забувъ ёго прізвище... досадно; забувъ! та тебе не вчи, де маєшъ стати, погана личино, й самъ знаєшъ... Отъ въ ёго нісъ вже осідланий золотимъ сідломъ изъ скольцями: сидіть буде хорошо, вигідно! Иди жъ... А! и нашъ військовий писарь!.. Говоривъ вражимъ дітямъ, що буде путь зъ Олексія-Поповича, буде — и вийшовъ.. И бє ворога, якъ мухъ, и на гусляхъ грає, и Богові молиться за наше товариство!.. И пісня єсть, ій-богу, єсть... Ось вона, ця пісня:

На білому морю, на соколиному морю,
Чорний камінь квилить, проквиляє!..

Тутъ щось не такъ, одно слово не такъ поставлене, а завтра вивчу и буде хорошо; сёгода ніколи!.. Куди жъ ти йдешъ, пане писарю?

— Спати пора, брате Микито, и ти лягай спати.

— Куди тобі спати, тутъ така комедія! Послухай. Прихожу въ курінь, и сівъ вечеряти; біля мене новітний, просто сміте, дітвакъ, сидить и нічого не їсть; я ёму михайлика — не пє, каже: не здоровиться, дядьку.

— Який я тобі въ днявола дядько? зови мене: брате Микито. А тебе якъ звати?

— Я, каже, Олексій-Поповичъ.

— А може ще й пирятинський? кажу я.

— Именно, пирятинський!

— Отъ-тутъ я й покотився відъ сміху. Який ти, кажу, Олексій пирятинський... Богъ ьъ тобою, вморивъ мене сміхомъ! Є въ насъ Олексій-Поповичъ пирятинський, не тобі пара: хочъ и молодий, та дебела душа, и відъ михайлика не відказується, и теє... А ти що за козакъ! молоде, зелене, ще не зложився; хоть и доброго зросту, та прямий и тонкий, наче тростинка...

— Я отъ зъ неділю живу въ курені, сказавъ вінъ, відъ усіхъ чую, що є другий Олексій-Поповичъ пирятинський, то хотівъ би подивиться на него.

— Уздришъ, сказавъ я: — вінъ теперъ

приіхавъ разомъ зо мною. Я-бъ тобі ёго заразъ показавъ, та вінъ у кошового.

— Покажи мені, коли вийде.

— Ладно, сказавъ я, — и отъ-тутъ вже давно брожу та напіваю нову пісню.

— Дивно, якъ що оце не снилось, одвічавъ військовий писарь: — въ Пирятині, скільки тямлю, не було другого Олексія-Поповича.

— А явився, ій-богу! явився! отъ я тобі ёго покажу.

— Нехай завтра.

— Ні, не завтра, сёгодня покажу. Микита Прихвостень справедливий козакъ, не стане снівъ розказувати; випити — випє при оказіі, а брехати не стане. Приведу, заразъ приведу Пирятинця, докажу правду...

Охъ! по соколиному камню, по чорному камню,
Білеє море квилить, проквиляє.

И Микита пішовъ икъ Поповичівському-Куреню, виспівуючи нову пісню. А Олексій-Поповичъ ввійшовъ у свій військовий наметъ, роспитавъ Герцика, надававъ ёму пропасть орудокъ и въ Лубни и въ Пирятинъ, давъ на дорогу кілька дукатівъ, и подарувавъ дорогий турецький кинджалъ, обсипаний диаментами, мовлячи: „Я самъ своіми руками вбивъ

пашу, и знявъ зъ ёго цей кинджалъ; нехай вінъ буде закладомъ нашоі приязни.“

Герцикъ зъ слёзами обіймивъ Олексія. обіцявъ залагодити всі орудки, заразъ дати знать въ Січъ, и вийшовъ.

Ще тихо шевелилась, ще не встигла-було вспокійніти спущена пола рядпового намету військового писяря, якъ упять піднялась — и боязько ввійшовъ молодий смуклий козакъ; зъ-за ёго виглядала голова Микити.

— Отъ тобі й землякъ! говоривъ Микита: — толкуйте зъ нимъ про Пирятинъ, а мені ніколи, мене кличуть. Прощавайте!.. Микита бреше, Микиті сниться! Микита такъ-собі: дурень Микита! А Микита все своє... Послідні слова ледве чутно вже росходились за наметомъ.

XII.

Скромно стоявь коло дверей молодий козакъ, опустивши очи, и судорожно обертаючи въ рукахъ красиву кабардинську шапочку. Олексій глянувъ на ёго, протеръ очи и ледве шепотомъ сказавъ: Мій Боже! або я глузди втерявъ, або оце Марина!...

Дві великі слёзи покотились по щокахъ молодого козака; вінъ бистро піднявъ повіки, випустивъ изъ руки шапочку, и вже лежавъ на груді Олексіа, повторяючи тихо: — я, мій милий, я, мій ненаглядний Олексію!...

И довго вони нічого не говорили, дивлячись одинъ на одного, сміялись, плакали и зливаючись устами въ одинъ безконечній почілуй, уносились далеко відъ землі.

За всі печалі, журби и страданя, за всю тяготу нашоі земноі жизни, великий Творець но нагородивъ чоловіка, давши ёму молодость и — любовъ...

— Якъ же ти попала сюди, моя горличко? питавъ Олексій: якъ ти покинула вітця, и перейшла вольниі степи?

— Памятаєшъ ти цей страшний вечіръ, коли батько заставъ насъ на острові?.. Я сказала тобі: біжи швидче, біжи въ Січъ, я тобі приказую! Н ти втікъ, поцілувавши мене; а изъ-за дерева вийшовъ батько, грозно подивився на мене, піднявъ надо мною стиснену руку — и зупенився, наче неживий; після вдаривъ себе кулакомъ по лбу, и тихо, сумно сказавъ: „не дивись на мене такъ страшно! ти подобаєшъ на мою покійницю... поідемо до дому!“ відвернувся и пішовъ; я за нимъ иду и нігъ не чую. Прийшли до берега, тамъ стоіть човенъ, въ човні Гадюка и Герцикъ. Батько сказавъ імъ весело: „Я ходивъ ходити по острові и дочку найшовъ; вона тежъ ходила.“ Ми сіли и приіхали до-дому.

— А ти не бачила тутъ Герцика? зъ неспокоємъ спитавъ Олексій.

— Чому ні! вінъ зъ нами повстрічався коло самого намету, та не пізнавъ мене, тільки сказавъ Микиті: проведи мене, добрий чоловіче, до Полтавського-Куреня...

— А ти ёго відъ-разу пізнала?

— Ато-бъ! нічъ місячна якъ день... Чого-жъ ти засумувався?..

— Нічого. Тобі треба скорішъ утікати зъ Січи. Якъ довідаються, що ти тутъ, буде біда, ми можемо заплатити житємъ.

— Коли-бъ тілько вкупі, я готова вмерти.

— На-що вмирати, коли ми будемъ жити въ-купі щасливо, супокійно? Нашъ кошовий писавъ сегодня до твого батька: сватавъ тебе для мене, а кошового треба твому батькові. Якъ ти думаєшъ: чи поблагословить насъ батько?

— Богъ ёго знає, ёго не відгадаєшъ! Разъ вінъ прийшовъ до мене въ-ранці, а я плакала. — Знаю, сказавъ вінъ, чого ти, дурна, плачешъ... Коли-бъ мені зловити того Олексія...

— Такъ що бъ? спитала я.

— Чого втішилась? що тобі? вже-бъ я знавъ, що зъ нимъ зробити!

Я ще гіршъ запкакала и пішла въ садъ; дивлюсь — сонце такъ світить тепло, а мої квітки цвітуть и нахиляються одинъ до одного; по нихъ лазять и навкруги літають мушки, жучки, пчоли, всі вкупі, всі роємъ, — а я одна на світі, подумала я, якъ той сонішникъ, що стоіть одиноко надъ доріжкою; але й ёму

є діло, є радощі: вінъ любить сонце, и куди піде воно ясне, сонішникъ повертає за нимъ свою промінно-цвітну головку. И мені стало встидно... Бездушний цвітокъ обертається до сонця, наче въ ёго сила; вінъ одірвався-бъ відъ кореня и полетівъ би до ёго, — а я? моє сонце, моя радость далеко; знаю де вінъ, и сижу, наче звязана!.. досижусь, що просватають мене за нелюба.. страшно!.. Підъ-вечіръ моя циганочка продала всі мої дорогі ковтки и дукатові намиста, и въ ту-же нічъ я втекла зъ вітцівського дому, пристала въ дорозі до Запорожця Касяна, відпочила въ ёго день на зимівнику, а після вінъ, спасибі ёму, провівъ мене до самоі Січи... Ну, годі, годі, перестань, ти мене зацілуєшъ!..

— Охъ, моя ненаглядна Марино! И для мене ти покинула дімъ, вітця, родину? для мене рішилась іхати верхомъ, по дикій стороні, надягла козацьке вбранє, обрізала своі довгі темні коси?

— На що вони були мені? хиба вдавитись було ними?.. Я зъ радостю взяла ножиці и обрізала іхъ... Та якъ вони впали передо мною на стілъ, темні та довгі, — мовъ що одірвались відъ мого серця, не стану таіти — я заплакала. Коси, моі коси, поду-

мала я, скільки літъ я пишалась вами передъ подругами, коли ви, якъ чорні змиі, гарно обвивалисъ округъ голови моєі и червоний макъ иноді горівъ надъ вами, мовъ поломя! Скільки разъ ви горячо розкидувались на подушці моєі дівочоі постелі, коли чудний сонъ о німъ волнувавъ мою кровъ, и скільки рязъ чорною хмарою закривали моє лице відъ ясного ранку, відъ божого сонця, коли я, пробудившись, червоніла, згадуючи сонъ свій!.. Думаля я въ грібъ лягти зъ вами, темні моі коси, зъ вами, подруги моєі однокоі радости и печали... Тай отъ я підняла на васъ руку, на саму-себе!... Падайте, слёзи, зернатимъ дощемъ на моі коси; не приростуть вони, не пристане скошена трава до свого кореня, не цвісти зірваній квітці... Такъ я думала, — не сердись мій милий... але це було не довго: я нагадала, для кого збулася своєі краси — и перестала плакати, навіть сама сплела обрізані коси, сховала на груді своій и принесла тобі въ дарунокъ. На, возьми іхъ, вони твоі!..

Олексій притиснувъ іхъ до серця, обнявъ и розцілувавъ Марину. — Олексій и Марина плакали.

— Скажи мені, спитавъ Олексій після

довгого мовчаня: — чого ти назвалася Олексіємъ?

— Того, що мені сподобалось се имя... Охъ ви козаки, козаки! думаєте, що въ жінокъ и ума немає; а піди на хитрощі — то пятнадцять літъ дівчина старого одурить. Бачишъ, я назвала себе Олексіємъ, пирятинськимъ поповичемъ, знарошна, щобъ тебе швидче відшукати. Я знала, що ти повиненъ бути на Січі; та я й не знала сего на-певне, але моє серце віщувало, що ти тутъ. Та якъ відшукати тебе? Стану розпитувати, може догадаються, та якъ же й допитуватись? а може ти ще не въ Січі?.. Я й подумала: назвуся сама Олексіємъ; коли хто тебе не знає, то й нічого и не скаже, а другий може скаже: знаю и я одного Олексія Поповича пирятинського, бачивъ ёго отъ тамъ и тамъ, або що-небудь такеє. Оце мені й на руку...

— Бачъ, яка хитра;

— Треба хитрувати, коли немає сили. — Ледве я сказала въ курені своє имя, такъ усі й закричали: „Отъ штука! є въ насъ уже одинъ Олексій Поповичъ; та ще й пирятинський; отъ кумедія! та ёго теперъ нема, поіхявъ на Кримцівъ; та що за молодець! та вінъ у насъ військовимъ писаремъ!“ И я все

довідалась, и не питаючи про тебе, мій соколе ясний... Не сумуй же такъ! Хиба ти розлюбивъ мене?...

— Богъ мене скарає, коли розлюблю тебе! Відтого я й задумавсь, що люблю тебе, що мені жаль тебе. Моі товариші не лихі, але сурові и невмолимі, коли хто нарушає іхъ законъ. Біда, коли тебе пізнають! Въ мене завмирає серце, коли подумаю... Я боюсь, щобъ той Герцикъ...

— Що за нужда Герцикові мішаться въ ваші військові діла? Атже-жъ вінъ не Запорожець, а твій приятель, та вінъ и не пізнавъ мене!..

— Сему-то я й не вірю: у ёго очи, якъ у кота; скажи хиба, що ёму далеко лучше не здраджати насъ...

— Авже-жъ!.. Покинь своі чорні думки, подивись веселішъ на мене, поцілуй мене!..

— Радъ би я покинути, та самі въ голову лізуть. Зновъ думаю: атже-жъ Герцикъ знавъ, що ти втекла?

— Вінъ остався въ Лубнахъ, въ нашому домі, такъ певне знавъ.

— Чого-жъ вінъ мені не сказавъ. Якъ подумаю, то тутъ щось недобре...

— Нічого!.. Отъ ти мені дай доброго коня, я поіду просто на зимівникъ Касяна и тамъ підожду тебе; батько певне пристане на нашу сватьбу; не пристане — Богъ зъ нимъ, займемо кусокъ степу, поставимо землянку, та й заживемо.

Тутъ пішли толки, пляни про будуще, запевненя о любові, клятви, — словомъ, пішли речі довгі, та дуже-нетолкові для всякого третёго на світі, кромі самихъ двохъ кохаючихся. Наконець Олексій якъ-разъ буцімъ здрігнувъ и квапно сказавъ:

— Пора намъ іхати; нічъ коротка; чуєшъ, якъ похолоднішало въ наметі; заразъ буде світати. Мені неможна відъіхати; я тобі дамъ за провідника Микиту: вінъ чоловікъ добрий, любить мене и не здрадить; боюсь тільки, що вінъ пяний... Ну, ходімо! Боже мій! чуєшъ, хтось розмовляє за наметомъ?

Марина мовчки кивнула головою.

— Такъ, розмовляють; не бійся, це спізнені гуляки, я заразъ прогоню іхъ...

Олексій бистро розхиливъ поли намета и станувъ: на дворі вже зовсімъ розвиднілось; передъ наметомъ стоіть купа козаківъ.

— Чого вамъ треба?—спитавъ Олексій.

— Власть твоя, пане писарю, одвічали

козаки: — а такъ робити не годиться. Не довго простоїть наша Січъ, коли старшина сама зачне знущаться нашими законами; коли...

— Идіть, братця, спати!... ви зъ учорашнёго похміля...

— Дай Господи, щобъ оце було зъ похміля! Отъ я сорокъ літъ живу на Січі, а ніколи зъ похміля не верзлось таке, якъ на яві діється, говоривъ сивий козакъ: — якъ можна ховати въ Січі жінку? відъ жінки и въ раю чоловікові житя не було, а пусти її въ Січъ...

— Жаль, що зъ мого куреня вийшовъ такий грішникъ! сказавъ курінний отаманъ:— споконвіку не бувало на Поповичівському-Курені такого пятна.

— Бачъ, яке беззаконие! говорили многі голоси голоснішъ и голоснішъ: — отъ воно, нечиста покуса! отъ сидить вона. Возьмімъ її, хлопці, та й просто до кошового.

— Ви брешете! сказавъ Олексій: — рушайте по куреняхъ, а то вамъ лихо буде.

— Ні, ні! кричали козаки: — лицарі не брешуть; може брешуть письменні, въ школі вивчились; ще передъ досвіткомъ намъ сказали, що въ писаря въ наметі жінка; ми й

зійшлися сюди и чули ваші розмови, ваше цілуванє, все чули, и попа призвали...

— Такъ, коли такъ, то и єсть у мене въ наметі жінка: вона моя суджена. Не хотівъ я оскорбляти товариства и нарушати закони Січи; за годину вже-бъ ії тутъ и не було, а теперъ ваша рука недокинеться ії чистоі, непорочноі; хиба трупъ ії и мій вкупі ви достанете...

Олексій обнаживъ шаблю.

— Стій, сину мій! закричавъ голосъ священника, виступаючого зъ товпи: — въ беззаконіяхъ зачатъ єси и во гріхахъ рожденъ ти, яко человікъ: не причиняй нового тягару на совість. Геть оружє! Смирись, грішнику, передъ хрестомъ и розпятимъ на німъ.

Священникъ піднявъ хрестъ; козаки зняли шапки; Олексій кинувъ шаблю и ставъ на коліна.

— Такъ, мій сину, покорись Богові и законамъ; бери свою суджену и підемо на судъ кошового и всего товариства. Не руште ёго, братя, вінъ самъ піде.

— Ходімо, твердо сказала Марина; виходячи зъ намета: — ходімо, мій милий; наша любовъ чиста, Богъ видить ії и спасе насъ.

Та й, окружені козаками, Олексій и Марина пішли за священникомъ въ намітъ кошового.

Строго принявъ кошовий вість о провині військового писаря, заразъ зібравъ раду, и за кілька годинъ пізніше Олексій и Марина були осуджені на смертельну кару. Зъ уваги на заслуги писаря зробили ёму ласку: позволили вмерти вкупі зъ Мариною. Въ Січі не найшлось козака, который би готовъ бувъ стратити жінку.

— Чи нема де Татарина? спитавъ кошовий.

— Звісно, ми не бересмо въ неволю цёї ледачи, одвічали ёму: — а сотникъ Буланий, що теперъ живе зимівникомъ, весною піймавъ на охоті відсталого Татарина и заставивъ ёго молоти на жорнахъ кукурудзу; такъ хиба привести сёго Татарина, коли вінъ ще на смерть на замолився.

Післали за Татариномъ, кару відрочили до завтра, а переступниківъ посадили підъ стражу въ деревяну хату зъ желізними решотками на вікнахъ.

XIII.

У Запорожцівъ бувъ обичай, доставляти переступникамъ передъ страченємъ всі якіможъ догоди. Смачні страви и дорогі напитки принесли на обідъ Олексієві и Марині, але вони не рушали іхъ, часами глянули одинъ на одного, и зъ якоюсь скаженою радостю усміхаючись стискалися въ обнятяхъ. Та отъ вже й сонце хилиться на західъ; у воздусі стало холодніше; товпи козаківъ, шумно розмовляючи, ходили міжъ куренями; одалеки награвала бандура гулящу пісню, дававъ чутися топітъ розгульного тропака, неслись неясні слова пісні:

Одъ Полтави до Прилуки
Заломала закаблуки.
Ой лихо! закаблуки!
Дамъ лиха закаблукамъ!

и міцніший тропакъ заглушавъ кінччуі слова. Зъ другоі сторони давали чутися урочисті

протяжні акорди, и чистий мужній голосъ співавъ:

На Чорному-Морі, на білому камні
Ясненький сокілъ жалобно квилить проквиляє...

Народъ навкруги слухавъ пісню о хоробрімъ військовімъ писарі, — а самъ писарь, засудженій на смерть, задумчиво стоявъ коло решотки и слухаючи хвалебну пісню, сумно глядівъ на сонце, що йшло на западъ. Швидка ластівка високо літала въ воздусі, весело щебетала, и спускаючись до-землі вилась около тюрми; недалеко передъ вікномъ витягалось одиноке тонке стебельце якоісь травки; воно прозорилося, блищало відъ укіснихъ промінівъ сонця, и колихане вечірнімъ вітрикомъ звільна похилялось икъ тюрмі, буцімъ прощаючись изъ замкненими. На очахъ Олексія показалися слёзи.

— О, не дивись такъ сумно, мій милий! говорила Марина, ломаючи свої білі руки: — твій смутокъ розриває моє серце! Я нерозумна довела тебе до смерти... знаю що ти думаєшъ.

— Годі, Марино! перестань горювати; не знаєшъ ти моіхъ тяжкихъ думокъ.

— Знаю, знаю! Прощай, ти думаєшъ: яснеє сонце, завтра не я вже стану диви-

тись на тебе! Завтра въ оцей часъ весела ластівочка стане щебетать и літати, якъ и сегодня, и супокійно всне вечеромъ у своімъ гніздочку, та й оця похила травка завтра буде ще колихатися на божому світі, и якийнебудъ залётний жучокъ навістить іі одиноку, а мене вже не буде! Не стане молодого вдальця; буде меньше на світі одного доброго козака, и дармо вороний кінь стане дожидать свого пана — панъ більше не прийде! Инший панъ сяде на коня. Закриються, думаєшъ ти, моі ясні очи, зірве хижий воронъ чубъ зъ моєі буйноі голови, и зіве зъ ёго гніздо для своіхъ дітокъ!.. Риданя перевали слова Марини.

— Богъ зъ тобою, моя ластівочко! Що за чорні думки прийшлись тобі? Видить Богъ, я не думавъ сёго...

— Знаю, ти лумавъ, до чого довела любовъ наша?... Що зъ неі вийшло, кромі смутку и нещастя?.. Олексію, мій ненаглядний соколе! Хиба я хотіла сёго? Я несла до тебе мою чисту любовъ, моє непорочне серце, а принесла смерть!.. Завтра ми умремо, такъ возьми сегодня мою чисту любовъ... Послухай, шепотомъ продовжала Марина, боязько обзираючись: — заразъ буде нічъ, прожиємо іі,

якъ піколи не жили, а завтра насміємся зъ людей; вони хотять тратити коханківъ, імъ завидна чиста любовъ наша, — нехай тратять дружину... Будемо знати, за що умремо!

И Марина сховала палающе лице своє на груді Олексія.

— Ну, чого жъ ти ще сумуєшъ, мій милий? сказала Марина, зъ легкимъ упрекомъ дивлячись увъ очи Олексієві:

— Не про себе сумую я: я нагадавъ Пирятинъ, мою стареньку матіръ: може-бути вона въ оцю саму пору довідалася відъ Герцика о моімъ почоті, помолодішала, думаючи незабаромъ побачити мене... И, може-бути, вона дивиться, тамъ далеко, въ Пирятині, на оце саме сонце и просить Бога, щобъ сховалось воно скорішъ за гору, виводило-бъ скорішъ другий день, та щобъ и той минавъ чимъ-скорішъ и прийшовъ-би радосний часъ нашого обаченя. И теперъ, коли я, дивлячись на сонце, прощаюся зъ нимъ, може-бути, вона въ замковій церкві передъ образомъ Богоматери стоіть на колінахъ, радішно плаче и благодарить Іі... Чи твоє серце чує, добра ненечко, що ти не побачишъ більше сина, що вінъ, утікаючи, якъ злодій, зъ Пирятина, не прощававшись зъ тобою, на-віки покинувъ

тебе, оставляючи безпомошною на старості, и завтра умре ганебно?.. Отъ що я думавъ, моя мила... А смерти я не боюсь, за гробомъ жизнь вічная!.. Тамъ не плачуть, не вздихають...

— Тамъ ми не розлучимося зъ тобою! весело сказала Марина: — ми станемо жити вкупі вічно, вічно! чи не правда? Наші души літатимуть на ясній хмарочці, сядуть на море и попливуть зъ филі на филю далеко-далеко, и ніхто імъ не скаже: куди ви? зачимъ ви? Ми будемо вільнішъ птахівъ небесныхъ, весело злетимо на могилу, де спочиватимуть наші кості; я розростусь на твоій могилі корчемъ калини, пущу корені глибоко и обівю ними тебе, наче руками; розкину віти широко, щобъ твій прахъ не топтали люде, не пекло сонце; темною нічю нагадаю нашу тутешню жизнь, наше горе — и тихо заплачу; а ледве зійде сонце, втру слёзи, хай ніхто іхъ не бачить, весело зашевелю, засміюсь дрібними листочками и запашними квітками; молодий козакъ зірве віточку моіхъ квітівъ, подарує іхъ своій коханці; коханка вплете мою квітку собі межи коси — и дужче полюбить козака; я вдамъ навіяти, нашептати ій чарі коханя, —

я любила на світі... любила тебе, мій чорнобрібий козаче, тебе, моя радосте...

— О-го! Які веселенькі! сказавъ вхолячи Микита.

— А чого жъ намъ сумувати? спитала Марина.

— Хиба васъ простили?

— Ні; але ми тутъ вкупі, й умремо вкупі и будемо завсіди вкупі...

Микита похитавъ головою.

— Якъ намъ не радуватись, брате Микито! сказавъ Олексій: — попали въ біду, а тутъ якъ усі насъ люблять, всі навіщають, приходять потішати...

— Гм! Отъ воно що! хитро сказано! чистий московський викрутъ. На що людямъ перешкожати? Вамъ, я думаю, веселішъ безъ третёго... А те таки досадно, що Олексій погано думає о Микиті, а Микита й теперъ пообіцявъ сторожнимъ сорокъ михайликівъ вина, та меду скільки въ горло влізе, щобъ пустили побачити васъ, пару дурнихъ Олексіївъ... Господи прости, що бабу називою музькимъ именемъ!.. На Микиту сердяться, а Микита цілий день поівъ старихъ, говоривъ зъ попомъ та зъ письменними людьми, якимъ би по-

битомъ и способомъ спасти пана писаря. Богъ вамъ судя, братіку!..

— Ну, що жъ вони говорили? спитала Марина.

— Овъ! бистра! цікава! довела до біди доброго козака, та й не кається! Що говорили? Нічого не говорили. Отъ уже й плакати збірається!

— Оставъ іі, Микито; гріхъ обижати жінку. Що? видко, нема надії?

— Та я тільки такъ, я знаю іхъ натуру; зъ тобою инша річъ піде. Говорити—то вони говорили багато, а толку мало; все одно, що зъ сокири кашу варити: хочъ півъ дня кипить и шумить и піниться; здійми зъ огня кітликъ, хлебни ложкою — чиста вода, а сокира сокирою й осталась... Поівъ я до обіда старихъ характерниківъ, нічого казати, старосвітські люде, стародавні голови, дебелі души а до надъ-обідъ піддались — покотомъ лягли; я тоді за радою до одного, до другого: мовчать, хочъ би тобі слово, ні пари зъ рота, лежать якъ осетри. Самъ виненъ, подумавъ я, передавъ материялу. Після обіда зібравъ зъ десятокъ письменнихъ душъ, поставивъ передъ ними ціле відро горілки и кажу: ви, братці, народъ розумний, не намъ

дуракамъ пара, ви часто въ письмо дивитесь и знаєте, що тамъ до чого поставлено и що за чимъ руку тягне, дайте раду и помічъ въ такімъ ділі; якъ воно буде?..

— А буде такъ, якъ Богъ дасть, одвічали вони.

— Розумно сказано! заразъ видно птицю по полёті, додавъ я.

— О! ми, брате, живемо на сёму; відъ насъ всего дізнаєшся, отъ тільки вхопимо по михайлику.

Випили по два, по три михайлики, а все мовчать; дивлюся: пють вже по десятому. Я нагадавъ сердешнихъ характерниківъ, що й досі хроплять підъ валомъ, та й кажу: а що жъ, панове, яка буде ваша рада?

— Отъ що я тобі скажу, Микито, зачавъ одинъ: — а що я скажу, тому такъ и бути; вся Січъ знає, що я найрозумнійший чоловікъ.

— Не знаю, братіку, де вінъ такого розуму набрався? хиба въ шинку у Варки, перебивъ другий: — я не скажу о собі, а Болиголова ёго за поясъ заткне.

— Иди ти зъ своєю Болиголовою геть, куди и курячий голосъ не заходить; отъ я роскажу... сказавъ третій.

— А щобъ ти кашлявъ черепками, скломъ та панськими будинками! закричавъ другий.— Та якъ підняли міжъ собою письменні души колотнечу, крики, лайку, мовъ твоі торговки на базарі въ Гетьманщині, тільки и чути: я! я! я! я! Не встигъ оглянуться та розслухатись, а вони вже одинъ одного за чуби; пересварились, передрались, мовъ когути весною, и пішли до куреня позиватись! пропала тільки моя горілка!... А тутъ уже вечеріє; я пішовъ до панъ-отця. Панъ-отець мене вислухавъ и каже: діло, брате, важне, не вискочити Олексієві одъ смерти.

— Ніби то, батьку, ніякъ не можна спасти? спитавъ я.

— Не можна, сказавъ панъ-отець: такий законъ на Січі. Правда, коли найдеться жінка, котора захотіла-бъ зъ-підъ топора або петлі просто вести провинника въ церкву и повінчатися зъ нимъ, то ёго простять; але хто схоче зганьбити себе? та й де візьметься на Січі жінка? Люде въ-старину знарошне зробили такий законъ: знали, що жінці ні зъвідки взяться. Отъ и все, брате Олексію!... Кепсько!

— Кепсько, Микито! Видно така воля

божа! А все-таки тобі спасибі, Богъ тобі заплатить за твоє старанє.

— Такъ, я вийду за Олексія, ажъ закричала Марина: — я скажу передъ народомъ, що...

— О-ва! впять своє. Що ти скажешъ? ну що? Сама заварила кашу. та хоче и вихлебтати... Не до поросятъ свині, коли її смалять... Мовчала-бъ лучше, та Богові молилась... Прощавай, Олексію!

— Куди ти?

— Такъ, скучно, брате, хочъ у воду кинутись, скучно! цілий день поівъ дурнівъ, а самъ ні каплі въ ротъ не бравъ; гульну зъ досади...

— Не йди, Микито, потолкуй зъ нами.

— Зъ вами теперъ толкувати, що воду товкти: тільки змучишся; и вамъ веселіще въ двоіхъ; наговоритесь поки є часъ.

— Куди жъ ти?

Поіду зъ горя до Варки въ шинокъ!...

— Що жъ тобі за горе?

— Гріхъ питати, брате Олексію! Хиба мені не жаль тебе? Чортъ васъ знає, за що я полюбивъ васъ, самъ не розберу! Ще тебе куди не йшло-бъ, ти чоловікъ зъ характеромъ, а то и її полюбивъ... хто-небудь підслухає та

сміятися стане, а ій-богу полюбивъ! Якби вона козакъ, я плюнувъ би на неі, вона сміте-козакъ, невістюхъ, а на бабу — молодець-баба, характерна баба! отъ що!... Якъ нагадаю про васъ, про обоіхъ, моторошно стане, мовъ три добі не івъ... Прощавайте! Тяжко на души; успокоюсь хиба, якъ... якъ поховаю васъ... Микита махнувъ рукою и вийшовъ.

XIV.

Тілько Богъ святий знає,
Що Хмельницький думає гадає...
Українська дума.

Зійшовъ ранокъ, та тихий, та ясний, та веселий; на сході показалося сонце, а на встрічу ёму піднялись жаворонки зъ широкого степу, узвились високо підъ чистеє небо, засвівали звучну привістну пісню; въ садахъ обізвалася зазуля, засвистала иволга; білий бусько, дрімавший надъ гніздомъ на даху хати, закинувъ на спину голову, и голосно калатаючи носомъ, неняво піднісъ її и спустивъ до самого гнізда, буцімъ вітаючи тимъ надходячий день, потімъ розпустивъ свої широкі білі крила, піднявъ іхъ въ-гору, наче руки, и плавно відділився відъ даху вольними кругами, підіймаючись все вище и вище, за любки позираючи на землю, на дітокъ своіхъ, що протягали до него изъ знізда шиї. Бувъ веселъ

божий миръ, а въ Січі не радішно встрічали ясний ранокъ; смутно, понуро сходився народъ на площадь; на площаді прохожувався рябий вузкоокий Татаринъ, въ червоній сорочці зъ короткими рукавами, въ червоній шапці; лице Татарина було блідне, змучене, але жиласті руки легко обертали, и грали топоромъ. Часомъ Татаринъ хухавъ на ясне, остре ёго вістрє и пильно дивився, якъ збігавъ зъ ёго легкий туманець, навіяний диханємъ, або осторожно смотривъ пальцемъ вістрє, при чімъ лихий, хвилевий, невловимий усміхъ бистро мелькавъ на вузкихъ тісно затиснениихъ губахъ музульманина. Козаки нехтуючи відвертались відъ Татарина, навіть роздягали и на землю кидали жупани, до которихъ вінъ случайно доторкнувся.

Передъ тюрмою вилася й щебетала вчорашня ластівочка, якъ и вчора хиталася й нині тихо одинока травка на даху; въ тюрмі Олексій и Марина стояли на колінахъ передъ иконою, и мовчки слухали науку священника. Ажъ ось почувся на площаді глухий грімъ бубна.

— Пора, діти! коротко сказавъ священникъ: — чи ви готові?

Вязні глянули одно на одного, потімъ на

образъ, перехрестились, кріпко обіймились, и тихо вийшли изъ тюрми за священникомъ; чотире оружні козаки ишли за ними. Кругомъ безчувстно гляділи сурові лиця Запорожцівъ: иноді жалкуючи покивавъ у товпі чорний чубъ, иноді скотилась по сивихъ вусахъ старика блискуча слёза; але дідъ заразъ же пилувавъ сказати: „Які овади! хвативъ за ухо, мовъ собака, ажъ слёзи покотились.“

Передъ церквою Покрови, Олексій и Марина впали долі-ницъ, молячись зо слезами, потому встали, обтерли слёзи и різько, сміло підійшли до помостика, на которімъ стоявъ страшний Татаринъ, зъ топоромъ въ рукахъ, у червоній сорочці.

— Християнські души! замічали въ товпі.

— Характерні души! говорили другі.

Площадь була биткомъ набита народомъ: нікуди було яблукові упасти, якъ казавъ Микита. Противъ помостика, де бувъ катъ-Татаринъ, стоявъ на узвишю кошовий, окружений старшинами; въ товпі народу, коло самого помостика, бувъ Микита. Дивлячись на Микиту, можна було подумати, що вінъ задля відваги въ такімъ смутнімъ случаю зъ самого ранку бувъ пяний. Вінъ стоявъ якось дивно, переступаючи зъ ноги на ногу, саме

якъ школяръ, заставлений чоловіколюбнимъ педагогомъ клячати на горосі; ёго очи страшно блискали и кліпали, вінъ часами, нахиляючись до свого товариша закутаного въ кобенякъ, по-таємно шептавъ, голосно кашлявъ и саморадий запускавъ руки въ бездонні кешені своіхъ широкихъ шароваръ.

Осужені, підійшовши до помостика, низько поклонилися кошовому и всему народові. Передъ ними була маленька площадка. Въ оцю пору Микита значно подививсь на свого товариша, закутаного въ кобенякъ, мигнувъ ёму вусомъ и наконець товкнувъ ліктемъ підъ бікъ; товаришъ стоявъ якъ статуя.

— Отъ, братці... зачавъ-було Микита, та й замовкъ: ёго мовчаливий товаришъ рівнимъ крокомъ виступивъ на площадку, поклонивсь народові, знявъ шапку, и спустивъ зъ плечей кобенякъ. Народъ зъ жахомъ розступився на боки: на площаді стояла жінка.

— Урожай на баби въ оце літо! замітивъ хтось въ товпі.

Блідна дріжаща стояла ця жінка, розпустивши по плечахъ довгі оріхові коси, тихо повела очима понадъ площадю и зупинилась на Олексії. Гнеть щоки іі спаленіли, очи заблищали, руки витягнулись и твердимъ голо-

сомъ сказала вона: „Волею або неволею я візьму відъ смерти Олексія Поповича; нехай на мене спадуть гріхи его, я відповімъ за нихъ Богові. Олексію! обійми мене, жінку твою.“

— Ото Тетяна! сказавъ у товпі молодий козакъ. — И все утихло.

Въ якійсь урочистій красоті стояла передъ Олексіємъ Тетяна, пізнавши въ души всю ціну своєі заслуги передъ коханимъ чоловікомъ; іі очи блестіли, щоки горіли, повна кругла грудь високо підіймалась.

Олексій мовчавъ; товпа притаіла віддихъ.

— Чи хочешъ ти, замість топора, повінчатись зо мною? спитала Тетяна; але вже голосъ іі дріжавъ, спершня блідность бистро згоняла зъ лиця румянець.

Олексій подививсь на Тетяну, подавъ Марині руку — и твердо вступивъ на помостикъ. Микита плюнувъ, и махнувъ обоіма руками; Тетяна хитаючись упала на землю.

— Молодець! відказався! роздалося въ товпі: — характерно, чортъ бери! и погана Тетяна хотіла ёго взяти за-мужъ! хотіла звести добру душу! геть іі, погану бабу! гоніть іі палицями, коли не хоче прогулятися міжъ небомъ и землею...

И зъ насмішками и тузанами юрба передавала зъ рукъ на руки Тетяну. На площаді вчинився галасъ и говіръ. Вже не видко стало Тетяни, а товпа все ще волнувалась и тільки замовкла, коли кошовий махнувъ булавою.

— Тихо! роздалося въ товпі; кошовий просить слова.

— Військовий писарь Олексій Поповичъ нарушивъ закони нашого товариства, сказавъ кошовий: — се вамъ відомо.

— Відомо, відомо!

— Старшини військові и рада засудили ёго, Олексія, зъ ёго скусителемъ, Мариною, позбавити живота, хочъ Олексій и вірно служивъ війську, и ні въ які оказіі не вдавався, — але законъ велить.

Народъ мовчавъ.

— Що жъ ви, панове-товариство, пристаєте?

— Нічого діяти, коли законъ велить, понуро одвічали козаки.

— Хорошо, хлопці! знамениті лицарі зъ васъ! законъ першъ усёго, а тамъ уже решта... Зачимъ же ми досі незаконно поступали зъ нашимъ військовимъ писаремъ? навіть самъ

я, каюсь за гріхъ мій, и я поступивъ незаконно.

— Не знаємо, батьку.

— А я таки знаю. Чи не слідує кождому чоловікові нашого товариства благородне лицарське прізвище?

— Слідує, слідує! якъ же безъ сёго?...

— Самі говорите; а яке достойне лицарське прізвище дали ви свому побратиму Олексієві Поповичу?

— Яке?... яке?... звісно яке... Поповичъ.

— Атже жъ зъ оцімъ прізвищемъ приїхавъ вінъ изъ Гетьманщини; та оце й не прізвище: або въ насъ мало є поповичівъ, а всі вони титулуються по-лицарськи: отъ передъ нами Лапоть, отъ Чубатий.

— Отъ и я, Максимъ поповичъ зъ Чигирина, обізвався одинъ козакъ: — а зовуть мене Недоідкомъ, и за те спасибі.

— Тшъ!...

— Не шикайти, брятці! продовжавъ кошовий: — не перебивайте хорошої речи вольного козака; козакові вольно говорити розумні речі. Такъ отъ вамъ и Недоідокъ, отъ Брехунъ, отъ Бродяга, а всі вони суть поповичі! Та якъ любо імъ носити добрі имена, а подивіться, якъ весело глядить на нихъ сон-

це, відъ-того, що вони законно живуть на світі.

— Правда, правда.

— Самі знаєте, братці, що правда; ви народъ розумний — а промахнулись, не дали имени хороброму козакові; за те мабуть Богъ карає ёго и насъ вкупі, віднимаючи въ Січи характерного чоловіка.

— А може й такъ?... сказавъ хтось въ товпі.

— Именно такъ, діло ясне! ажъ крикнувъ Микита а за нимъ кілька голосівъ.

— За що жъ ми зобидили християнську душу, продовжавъ кошовий: — не дали запорозького имени лицарю-товаришу? безъ имени вівця — баранъ, говорять мудрі...

— Баранъ, батьку, баранъ!...

— Якже явиться на той-світъ добрий козакъ безъ законного прізвища? Гріхъ намъ усімъ, великий гріхъ. Готовились до нападу на Кримъ та й забули законъ исповнити.

— Виноваті, батьку! що жъ намъ діяти?

— Даймо ёму хоть теперъ добре имя, здіймемо гріхъ зъ души.

— Добре, батьку! добре! ділно сказано! — Яке жъ ёму имя дати?...

— Отъ послухайте, братці, моєі ради. Вамъ звісно, що Олексій Поповичъ самъ хотівъ умерти за наше військо, просивъ, щобъ ёго кинули въ море, аби спасти наші чайки, а зъ чайками, звісно, и наші голови, — сповідавъ передъ Богомъ, моремъ и нами, старшинами-товаришами, своі гріхи, и вмилостививъ Бога своіми молитвами, и тимъ спасъ усі наші чайки. Многимъ зъ насъ не стояти-бъ нині на площаді и не думати-бъ о Січі и о михайликахъ, коли-бъ не заступивъ-було Олексій.

— По вікъ не забудемо сёго!... голосно закричали козаки.

— И хорошо дієте. Такъ чи не назвать би Олексія Поповича, въ память вибавленя чаёкъ, Чайковськимъ? Якъ ви думаєте?...

— Ти намъ, батьку, голова, ти думаєшъ и ми думаємо: нехай буде Чайковський!...

Голосне „ура!“ одізвалось на площаді: шапки полетіли въ-гору...

— И такъ, продовжавъ кошовий, піднимаючи булаву, відъ-чого народні крики утихли: — відъ нині більшъ ніхто не сміє підъ карою смерти инакше називати булого Олексія Поповича, якъ Олексіємъ Чайковськимъ. Чуєте, хоробрі лицарі?

— Чуємо, батьку! ніхто не сміє!...

— Теперъ на прощаню чи не заспіватибъ намъ, братці, Олексієві Чайковському пісню про Олексія Поповича? Нехай чоловікъ у послідній разъ почує нашъ козацький лицарський напівъ про свої добрі діла для нашого війська! Хорошо, братці?

— Добре, добре! кричали козаки: — зачинай, Данило.

И Данило кобзарь чистимъ рівнимъ теноромъ затягнувъ:

На Чорному-Морі, на білому камні,
Ясненький сокілъ жалобно квилить проквиляє.

Мало-по-малу наоколишні зачинали впадати въ пісню и підъ конець уся площадь зілялась въ одинъ звучний, дикий, але складний хоръ. Пісня видимо розжалобила Запорожцівъ...

— Жаль доброго козака! сказавъ, буцімъ самъ собі, кошовий, коли козаки скінчили пісню и стояли въ якійсь задумі.

— Жаль, жаль! зо всіхъ сторонъ одізвалось въ народі: — а нічого діяти, коли законно...

— Ще, хлопці, я прошу въ васъ одної ради: військовий писарь Олексій Чайковський хоче женитися зъ дочкою лубенського пол-

ковника Ивана. Полковникъ Иванъ здурівъ на старості, и ставъ-було надумуватись, але ёго дочка лучше знає, що таке запорозький лицарь, покинула вітця и прийшла на Січъ просити у товариства благословліня!... Пристаєте ви на оце?..

Козаки зъ дива мовчали.

— Знаю, братці, продовжавъ кошовий: — вамъ жаль позбутися такоі характерноі души, якъ Олексій Чайковський, але треба жъ ёму заплатити за услугу. Вінъ обіцяється завше помагати намъ на війні и дітей своіхъ пришле служити на славне Запороже.

Козаки любили Олексія й уважали за особисту храбрость и незломний характеръ, а потімъ зъ радостю згодились на ёго сватьбу.

— Ото собака нашъ кошовий! кричавъ Микита, розмашисто штовхаючи товаришівъ: — викинувъ штуку!

— Штука! говоривъ народъ, — и справедливо, и законно, и весело!..

— А на що жъ я привізъ Татарина? спитавъ понуро сивий козакъ.

— Щобъ карати Олексія-Поповича одвічавъ строго кошовий: найди ёго и прикажи карати

— Да, найди ёго, Дмитре, кричали до старого козаки: — та нехай ёго карають. — Отъ штука! — ій-богу, штука!

— Смерть Олексієві Поповичу а многая-літа Олексієві Чайковському! греміла товпа, ломаючи помостикъ и торжественно відводячи Олексія и Марину въ церкву Покрови.

— Бийте на втіху поганого Татарина!

Помостикъ рухнувъ, и довго ще було видно межи дошками тіло Татарина, одягнене въ червону сорочку, коли народъ відійшовъ и окруживъ церкву, въ которій вінчали Олексія Чайковського зъ Мариною.

Після вінчаня заразъ випровадили нове подружє за ворота Січи: тамъ старшини розпрощалися зъ Чайковськимъ; кошовий подарувавъ ёму пару добрихъ коней и спорий мішокъ червонихъ, пораявъ іхати въ зимівникъ старого Касяна и тамъ ждати вістей відъ полковника, обіцявся приіхати до нихъ на весілє въ Гетьманщину и бути посаженнимъ батькомъ.

Чи траплялось вамъ коли бачити страшний сонъ? Не то що, буцімъ ви програли пулю въ преферанса, або васъ очернивъ побратимъ, або гарне личенько, давши вамъ сло-

во до танця, відцуралось и пішло въ танець зъ мягкими оксамитними вусиками, а ви для vis-a-vis зъ-півъ години гуляли по салі зъ якимось привидінємъ; або що ви буцімъ-то въ театрі, де грають нестерпенну московську неліпицю... Правда, це страшні видіня, незносні сни — але я не о такімъ говорю: ні, чи траплялось вамъ коли бачити сонъ тяжкий, сокрушущий, убиваючий вашого духа въ самій ёго истоті, стискаючий ваше се це, відкриваючий передъ вами саму розпачъ и безнадійность?.. Чи досвідчили ви радость за пробуженємъ зъ такою сну?.. Правда, що ся радость не має нічого спільного зъ иншими нашими радощами? Передъ нею блідні и безцвітні, якъ горящі свічки передъ сонцемъ, всі лучші хвилі, що вкрашають жизнь вашу: и перші еполети, и гармоничне „люблю", що вамъ колись сказала дуже-едукована панна, тому-що ій дуже хотілось сказати кому-небудь це слово, и устискъ руки відъ вашого начальника, и запрошенє на обідъ до знатнёі особи, и всі инші блага землі, которі въ свою пору сильно заставляли дріжати ваше серце — чи не правда?

Коли ви можете увобразити собі цю восхитущу, ясну, супокійну радость, це вспо-

кійнюще знанє, що минувшеє—мрія, марний сонъ; тоді ви приблизюще зрозумієте станъ Олексія и Марини — я не берусь ёго описувати. Є минути въ житю, є чувства, є думки, которі ніякъ описати, хочъ вони доступні майже всякому. Хто зъ насъ не понимає вповні красоти и величия сонця, а хто изъ прославленихъ малярівъ впобразивъ ёго, хотя многі ёго малювали, мялюють и малювати будуть?

Biblioteka
Szkoły Nar. Polskiej
w Batignolles